

UNIVERSITETI I EVROPËS JUGLINDORE
УНИВЕРЗИТЕТ НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
SOUTH EAST EUROPEAN UNIVERSITY

Наслов на Магистерскиот труд:

**Положбата на децата во ризик според националното
законодавство на Република Северна Македонија и
меѓународните норми**

Кандидат:

Стефани Аневска

Број на Досие: 124455

Ментор:

Проф. Блерта Ахмеди Ариффи

Тетово,

2020 година

Содржина

Вовед	4
Глава I: Положбата на децата според позитивното законодавство на Република Северна Македонија	8
1.1 Поим за дете	8
1.2 Поим за дете во ризик	9
1.3 Поим за дете во судир со законот	11
1.4 Положбата на децата во ризик според Законот за правда на децата....	12
1.4 Категоризација на децата според Законот за правдата за децата.....	13
Глава II: Законски норми на Република Северна Македонија во поглед на децата	16
2.1 Закон за Семејството.....	16
2.2 Закон за заштита на децата	20
2.3 Закон за правда за децата	22
Глава III: Мерки за помош и заштита на деца во ризик според ЗДП на Република Северна Македонија	32
3.1 Секундарна превенција на децата во ризик според националната стратегија за превенција на детско престапништво во РСМ	32
3.1.1 Образование.....	33
3.1.2 Здравство	35
3.1.3 Социјална заштита	37
3.1.4 Полиција	39
3.1.5 Локална заедница	40
3.2 Статистички податоци во врска со децата во ризик	42
3.3 Надлежности на државниот совет за превенција на детско престапништво	46

3.4 Надлежности на граѓанските организации за заштита на деца – Детска амбасада Меѓаши	52
Глава IV: Меѓународните норми за заштита на децата, со посебен осврт на децата во ризик.....	55
4.1 Конвенција за правата на детето	55
Заклучок.....	63
Користена Литература	69

Вовед

“Човековите права започнуваат со правата на детето. Општеството што ги почитува човековите права на децата, со генерации ќе стане општество што ги почитува и правата на човекот”. Ова е заеднички став на европската мрежа на народни правобранители за деца. Малолетството е најважниот период во животот на една личност бидејќи сите работи кои подоцна ја карактеризираат една личност се стекнуваат токму во тој период, а од друга страна па и сите трауми кои децата ги претрпуваат во тој период влијаат во огромен обем во нивниот развој во иднина. Малолетството или периодот во кој една личност е дете е период во кој истото лице се подготвува за самостојност и за продолжување на животот како возрасна и здрава личност па така сметам дека сето она што му се случува на едно дете во периодот на неговото созревање игра огромна улога во понатамошниот развој на неговата личност. Од една страна, безгрижното детство понатаму резултира со здраворазумни личности кои се позитивни за општеството, од друга пак, нарушено детство во голема мера може да значи и погрешен развој на личноста која во иднина може да биде штетна за општеството.

Семејството , како основна единица на општеството , и природната средина за развој и благосостојба на сите нејзини членови , особено на децата , треба да им биде пружена неопходна заштита и помош за да може во целина да ја превземат одговорноста во заедницата, Свесни за фактот дека детето , за да оствари хармоничен развој на личноста треба да расте во семејна средина во атмосферата на среќа , љубов и разбирање. Детето треба да биде во целина подготвено да живее самостојно во општеството и да биде воспитувано во духот на идеалите прокламирани во Повелбата на Обединетите нации , а особено во духот на мирот , достоинството , толеранцијата , слободата , рамноправноста и солидарноста.

Потребата за посветување посебна грижа на детето е изнесена во Женевската декларација за правата на детето од 1924 година и во Декларацијата за правата на детето која ја усвоија Обединетите нации во 1959 година и е призната во Општата декларација за правата на човекот, во Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права (посебно во чл.23 и 24) во Меѓународниот пакт за економските, социјалните и културните права (посебно во член 10) и во статуите и во соодветните инструменти на специјализираните агенции и на меѓународните организации кои се занимаваат со заштита на децата.¹

Хипотезата која ќе се обидам во ова истражување да ја потврдам е важноста на периодот на малолетство во животот на една личност, и колку истиот влијае на градење на самата личност. Низ призмата на меѓународните закони и норми кои се однесуваат на децата, како и низ призмата на домашните норми ќе се обидам да ја објаснам сегашната положба на децата во Република Северна Македонија и на меѓународно ниво.

Во првата глава на овој магистерски труд ќе се посветам на истражување на положбата на децата според позитивното законодавство на Република Северна Македонија. Пријота ќе објаснам што се подразбира под поимот дете и до кога една личност се смета за дете според нормите на Македонското законодавство. Потоа ќе преминам на објаснување на поимите дете во ризик како и што означува поимот дете во судир со законот. Како дел од оваа глава ќе се најде и положбата на децата во ризик според Законот за правда на децата на Република Северна Македонија како и категоризација на децата според истиот закон.

Како наредна глава која ќе биде анализирана во ова истражување е Законските норми на Република Северна Македонија во поглед на децата. Имено, низ призмата на Законот за семејство, Законот за заштита на децата како и Законот за правда на децата ќе се обидам да ја анализирам генералната положба на децата според Македонското законодавство како и сите норми кои се однесуваат на заштита на децата како панлива група.

¹ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, Преамбула.

Во склоп на оваа глава, анализирајќи ги нормите ќе се обидам да укажам на позитивните страни на законската положба на децата според позитивното право на Република Македонија, како и негативните страни односно недостатоците во законската рамка, а воедно и ќе понудам и некои решенија кои сметам дека би ја подобриле положбата на децата како и заштитата на истите во Република Северна Македонија.

Како трета глава која ќе биде предмет на истражување на овој магистерски труд се јавува и Мерките за помош и заштита на децата во ризик според Законот за правда на децата. Како цел на истражување во оваа глава ќе биде анализата на нормите кои ги предвидува овој закон а се однесуваат на заштита на децата во ризик. Користејќи ги поимите од првата глава на ова истражување, ќе се обидам да ја објаснам положбата на децата кои веќе се наоѓаат во ризик, како и законските решенија кои овој закон ги предвидува за нивна заштита. Ќе се осврнам и на Националната стратегија за превенција на детско престапништво во Република Северна Македонија која нуди секундарна превенција на децата во ризик. Понатаму во оваа глава ќе стане збор и за Државната комисија за превенција на детското престапништво, и тоа кои се нејзините надлежности и кои мерки ги презема истата со цел превенција од детското престапништво.

На крајот на оваа глава поголем простор ќе отстапам на граѓанските организации за заштита на децата а посебно на Првата детска амбасада Меѓаши. Сметам дека детската амбасада Меѓаши игра голема улога во заштита и згрижување на децата кои се во ризик па така во оваа глава ќе се осврнам на нејзината историја, на нејзината функција како и на сите проекти и мерки кои првата детска амбасада во светот ги презема се со цел заштита на децата.

Како последна глава во овој магистерски труд ќе се појави и Меѓународните норми за заштита на децата, со посебен осврт на децата во ризик. Во најголем дел од оваа глава ќе стане збор за Конвенцијата на организацијата на обединетите нации за правата на децата која сметам дека од огромно значење за заштита на децата на меѓународно ниво, и која е ратификувана од страна на Република Северна Македонија.

На крајот од овој магистерски труд ќе се осврнам и на повредата на детските права во Република Северна Македонија, како и на меѓународно ниво.

“Не постои посвето верување од она во децата. Не постои позначајна должност од почитување на нивните права, на заштита на нивната добросостојба, на гарантирање дека нивните животи ќе бидат ослободени од страв и сиромаштија и дека ќе растат во мир” – Кофи Анан.

Глава I: Положбата на децата според позитивното законодавство на Република Северна Македонија

Позитивното законодавство на Република Северна Македонија во себе опфаќа закони и норми кои се однесуваат на положбата на децата генерално, како и на положбата на децата кои се наоѓаат во ризик. Во оваа глава ќе стане збор за основните поими како поим за дете, поим за дете во ризик, поим на дете во судир со законот како и категоризација и положбата на децата во ризик според Законот за правда на децата.

1.1 Поим за дете

Конвенцијата за правата на детето во член 1 определува дека под поимот Дете се подразбира секое човеково суштество кое не навршило осумнаесет години од животот, доколку, врз основа на закон кој се однесува на детето, полнолетството не се стекнува порано.²

Во Република Северна Македонија поимот Дете се определува во Законот за правда за децата. Имено, во член 19 од истиот закон, став 1, алинеа 1 се определува дека Дете е секое лице на возраст до 18 години.³

Во позитивното право на Република Северна Македонија постои исклучок од правилото дека за дете се смета за лице кое не навршило повеќе од 18 години. Ваков исклучок постои во Семејното право во делот кој се однесува на склучување на брак.

Па така член 16, став 2, определува дека доколку судот одлучи малолетни лица да склучат брак, и доколку сите услови се исполети, од моментот на склучување на брак лицата стекнуваат потполна деловна способност со што повеќе не се сметаат за деца.⁴

² Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, ООН, 1989 година, член 1.

³ Закон за правда за децата, Сл. Весник на РМ бр. 148, 2013 година, член 19.

1.2 Поим за дете во ризик

Во Членот 19 од Законот за правдата за децата се определува поимот дете во ризик, и тоа:

Дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите, односно старателите, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело.

Дете во ризик до 14 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години.

Дете во ризик од 14 до 18 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години.⁵

Од прифатените дефиниции произлегува дека законодавецот се определил за двојно значење на „ризикот“ кој се однесува на старосната група од 7-18 години. Ризикот ги опфаќа различните ризик фактори кои го загрозуваат правилниот раст, развој, воспитание и социјализација на детето. Потребата за широкото определување на ризик факторите произлегува од настојувањето на законодавецот да го антиципира и превенира

⁴ Дејан Мицковиќ, Ангел Ристов, *Семејно право*, Стоби трејд, Скопје, 2015, стр 119.

⁵ Закон за правда за децата, Сл. Весник на РМ бр. 148, 2013 година, член 19

допирот на детето во ризик со органите за кривичен прогон и сторителите на кривични дела.

Токму од овие причини ризик факторите ги определува како состојби поради кое детето во ризик може да дојде во допир со закон и тоа или како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или како кривично дело. Настојувањето е да се одбегне инволвираноста на детето во системот на кривична правда како негов учесник, а не како сторител на кривично дело. Второто значење на ризикот е отсуство на кривична одговорност во случај кога детето од 7-14 години превзело дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело и за кое е утврдена парична казна или затвор над три години, односно дејствие кое со закон е предвидено како прекршок. Произлегува дека кога детето од 7 до 14 годишна возраст ќе преземе инкриминирачки дејствија што го чинат обележјето на некое кривично дело, тоа не се смета за сторител на кривично дело и кон него не се води класична, формална, кривична постапка, туку се смета за дете во ризик и кон него може да се преземат само мерки на помош и заштита. Примената на начелото на целесообразност им овозможува на органите на кривичниот прогон да не иницираат судска постапка и кон дете во ризик од 14 до 18 години кое превзело дејствие што со закон е предвидено како кривично дело и за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие кое со закон е предвидено како прекршок. На овој начин ризикот се проширува и врз децата од 14 до 18 годишна возраст, но само во случај кога тие ќе сторат полесно кривично дело што се одмерува според пропишаната казна во Кривичниот Законик.

1.3 Поим за дете во судир со законот

Дете во судир со закон од 14 до 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години.

Дете во судир со закон над 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години.⁶

Во оваа група спаѓаат всушност двете старосни категории деца кои со поранешната терминологија беа означувани како „помлади малолетници“ и како „постари малолетници“. Суштината на кривичната одговорност останува иста, а само е прифатена нова терминологија, со една важна разлика во однос на кривична одговорност само за потешки кривични дела казниви со затвор над три години, бидејќи за полесните се применува начелото на целесообразност и истите се третираат како деца во ризик.

Државниот завод за статистика содржи податоци за пријавени, обвинети и осудени полнолетни сторители на кривични дела и деца во судир со законот, па така во 2017 година: Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на пријавените полнолетни лица – познати сторители, во 2017 година, во споредба со 2016 година, е намален за 10.6 %. Во 2017 година, во споредба со 2016 година, бројот на осудените полнолетни лица е намален за 23.2 %, а бројот на обвинетите лица, исто така, е намален за 20.4 %. Бројот на пријавените деца во судир со закон – сторители на кривични дела, во 2017 година, во споредба со 2016 година, е намален за 1.5 %. Во 2017 година, во споредба со 2016 година, бројот на осудените деца во судир со закон – сторители на кривични дела е намален за 21.4 %.

Во 2018 година пак: Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на пријавените полнолетни лица – познати сторители во 2018 година е зголемен за 9.5 % во споредба со 2017 година. Во 2018 година во споредба со 2017 година, бројот на

⁶ Закон за правда за децата, Сл. Весник на РМ бр. 148, 2013 година.

осудените полнолетни лица е намален за 6.6 %, а бројот на обвинетите лица, исто така, е намален за 8.1 %. Бројот на пријавените деца во судир со законот – сторители на кривични дела во 2018 година е намален за 4.15 % во споредба со 2017 година. Во 2018 година во споредба со 2017 година, бројот на осудените деца во судир со законот – сторители на кривични дела е намален за 10.3 %.

Податоците за 2019 година покажуваат дека: бројот на пријавените полнолетни лица – познати сторители, во 2019 година, во споредба со 2018 година, е зголемен за 5.6 %. Во 2019 година, во споредба со 2018 година, бројот на осудените полнолетни лица е намален за 19.8 %, а бројот на обвинетите лица е, исто така, намален за 21.4 %. Бројот на пријавените деца во судир со законот – сторители на кривични дела, во 2019 година, во споредба со 2018 година, е намален за 5.2 %. Во 2019 година, во споредба со 2018 година, бројот на осудените деца во судир со законот – сторители на кривични дела е намален за 7.9 %.⁷

1.4 Положбата на децата во ризик според Законот за правда на децата

Како што е и погоре објаснето, според Законот за правда на Децата како “дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е

⁷ Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, пријавени, обвинети и осудени полнолетни сторители на кривични дела и деца во судир со законот, 2017, 2018 и 2019 година.

предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело” (член 19)

Понатаму, во истиот член следната алинеа зборува за “дете во ризик до 14 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години”

И на крајот “дете во ризик од 14 до 18 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години”.

1.4 Категоризација на децата според Законот за правдата за децата

Законот за правдата за децата во членот 19 определувајќи поими кои се користат во истиот закон, врши класификација на децата, итоа:

- **дете** е секое лице на возраст до 18 години,
- **дете во ризик** е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело,

- **дете во ризик до 14 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години,
- **дете во ризик од 14 до 18 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години,
- **дете во судир со закон од 14 до 16 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години,
- **дете во судир со закон над 16 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години,
- **дете жртва е секое дете на возраст до 18 години** кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со закон предвидено како кривично дело,
- **помладо полнолетно лице** е лице кое во времето на пресудување за дејствие со закон предвидено како кривично дело наполнило 18, а не наполнило 21 година,

Како резиме на оваа глава можеме да се наведе дека поимот дете е регулиран во позитивното право на Република Северна Македонија во законот за правда на децата кој вели дека под поимот дете се подразбира секое лице кое е на возраст до 18 години. Што се однесува до меѓународните норми, поимот дете се определува во конвенцијата за правата на детето која вели дека дете е секое човечко суштество кое не навршило 18 години. Понатаму, позитивното законодавство на Република

Северна Македонија го регулира и поимот на дете во судир со законот, имено Дете во судир со закон од 14 до 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години. Дете во судир со закон над 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години. Во Членот 19 од Законот за правдата за децата го определува поимот дете во ризик. Дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело. Може да се каже дека законите кои се посветени на определување на поим и категоризација на децата, детално ги имаат регулирано истите, со што на институциите и на државата останува само целосно применување и почитување на истите.

Глава II: Законски норми на Република Северна Македонија во поглед на децата

Во оваа глава ќе стане збор за важечките закони кои се однесуваат на децата, и тоа, анализа на нормите како и осврнување на позитивните и негативните страни на Законот за Семејство, Законот за Правдата за децата и Законот за Заштита на Децата.

2.1 Закон за Семејството

Законот за семејство во себе ги содржи нормите кои се однесуваат на деца во врска со родителството и односот помеѓу децата и родителите, како и посвојувањето и старателството а содржи норми и во поглед на склучување на брак на малолетно лице. Во поглед на положбата на детето според овој закон:

Се уредува родителското право, правата и должностите на родителите и децата, вршење на родителското право, надзор над вршењето на родителското право, престанок и продолжување на родителското право. Родителското право го сочинуваат правата и должностите на родителите да се грижат за личноста, правата и интересите на своите малолетни деца и децата над кое е продолжено родителското право. Родителското право им припаѓа на мајката и на таткото подеднакво. Ако еден родител е умрен или е непознат или му е одземено родителското право или ако од други причини е спречен да го врши родителското право, родителското право го врши другиот родител.

Во поглед на правата и должностите на родителите и децата, родителите имаат право и должност да ги издржуваат своите малолетни деца, да се грижат за нивниот живот и за нивното здравје, да ги подготвуваат за самостон живот и работа, да се грижат за нивното воспитание, школување и стручно оспособување.⁸

Детето има право да биде издржувано од своите родители, да биде згрижено да биде заштитен неговиот живот и здравје, да биде оспособено за самостоен живот и работа, да му се обезбедат оптимални услови за негово воспитување, школување и стручно оспособување зависно од условите на семејството. Ако тоа го бараат интересите на детето, родителите можат да го доверат детето на чување и воспитание на трето лице или да го сместат во соодветна установа. Ако родителите или родителот кој сам го врши родителското право од оправдани причини подолго време одсуствуваат од местото на живеење и со себе не ги водат децата, децата можат да ги доверат на чување и воспитание на друго лице. Доколку центарот за социјална работа таквото сместување претходно го одобри. Ќе се смета дека одобрување е дадено доколку во рок од 30 дена по поднесување на барањето центарот за социјална работа не донесе решение.

Кога станува збор за надзорот врз вршењето на родителското право, Центарот за социјална работа е должен да презема потребни мерки заради заштита на личноста правата и интересите на детето. Секој граѓанин, орган и правно лице е должен да го извести центарот за социјална работа веднаш штом дознае дека родителот не го врши родителското право, или дека од други причини е потребна заштита на личноста правата и интересите на детето. Центарот за социјални работи може сам или по предлог на родителите, односно на странелот, на лицето на кое детето му е доверено на чување и воспитание или на предлог на јавниот обвинител, да смести дете во соодветна установа ако дошло до пореметување на неговото поведение. На родителот кој го злоупотребува вршењето на родителското право или грубо го занемарува вршењето на родителските должности по прибавено мислење од Центарот за социјална работа, му го одзема вршењето на родителското право со решение на судот, во вонпроцесна постапка.

⁸ Службен весник на РМ бр. 83/2004 Закон за семејство (пречистен текст) член 49

Како злоупотреба или грубо занемарување на родителските должности ќе се смета ако родителот;

- спроведува физичко или емоционално насилство над детето;
- полово го искористува детето;
- го присилува детето на работа кој не одговара на неговата возраст;
- му дозволува на детето употреба на алкохол, дрога или други психотропни супстанции;
- го наведува детето на општествено неприфатливи поведенија (на питачење, проституција или други асоцијални поведенија (кога родителот не се грижи за детето, и поради тоа детето го напушти школувањето и слично);
- го напушти детето подолго од 3 месеци и не се грижи за него или на друг начин ги крши правата на детето.⁹

Во законот за Семејство децата повторно се предмет на регулација во поглед на склучување на брак, Па така во Член 16 се вели дека Не може да склучи брак лице кое не наполнило 18 години од животот. Надлежниот суд може, во вонпроцесна постапка, да дозволи склучување на брак на лице кое наполнило 16 години од животот ако утврди дека тоа достигнало телесна и душевна зрелост потребна за вршење на правата и должностите што настануваат во бракот, а по претходно прибавено мислење од здравствена установа и укажана стручна помош во Центарот за социјална работа.

Вонпарничната постапка за давање дозвола за склучување на брак на малолетно лице кое наполнило 16 години живот се поведува со поднесување на предлог до судот на чиешто подрачје лицето имало живеалиште, односно престојувалиште. Притоа, предлогот го поднесува малолетното лице кое сака да склучи брак. Доколку и двете лица кои сакаат да склучат брак се малолетни, тогаш истите поднесуваат заеднички предлог до судот кој е месно надлежен за еден од нив.

⁹ Министерство за труд и социјална политика, Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе, Анализа : деца на улица и организирано питачење, Декември: 2007:

Предлогот мора да содржи лични податоци за малолетното лице, лични податоци за неговите родители, односно за старателот и лични податоци за лицето со кое малолетното лице сака да склучи брак, како и докази дека тоа лице достигнало телесна и душевна зрелост неопходна за вршење на правата и должностите што настануваат во бракот. Во текот на постапката судот е должен да ги испита сите суштествени околности кои се неопходни за одлучување, а особено да утврди дали малолетното лице ја достигнало телесната и душевната зрелост за вршење на правата и должностите кои настануваат во бракот и дали слободно и смислено донело одлука да склучи брак. Судот, исто така, е должен да ги испита и личните својства, имотната состојба и другите суштествени околности кои се однесуваат на лицето со кое малолетникот сака да склучи брак.¹⁰

За таа цел судот, по претходно прибавено мислење од соодветна здравствена установа и стручна помош од центарот за социјална работа, без присуство на другите учесници во постапката, ќе го сослуша малолетното лице, но и неговите родители, односно неговиот старател, како и лицето со кое малолетникот сака да склучи брак. По одржаното рочиште судот донесува решение со кое се дозволува склучување на брак или решение со кое се одбива барањето. Во решението со кое на малолетното лице му се дозволува склучување на брак се наведува лицето со кое му се дозволува склучување на брак, како и тоа дека бракот може да се склучи по правосилноста на решението.

Против решението со кое се дозволува склучување на брак жалба можат да изјават родителите, односно старателот на малолетното лице и Центарот за социјална работа, додека, пак, против решението со кое се одбива барањето жалба може да изјави само малолетното лице.¹¹

¹⁰ <https://www.pravdiko.mk/uslovi-za-skluchuvane-i-polnovazhnost-na-brakot-i-postapka-za-davane-dozvola-za/>

¹¹ Закон за вонпарнична постапка, Сл. Весник на РМ, бр.09 од 18.01.2008 година

2.2 Закон за заштита на децата

Членовите 1 и 2 од овој закон објаснуваат зошто е донесен овој закон и што означува заштита на децата, па така:

Со овој закон се уредува системот и организацијата за заштита на децата. (член 1).

Заштитата на децата е организирана дејност заснована на правата на децата, како и на правата и обврските на родителите за планирање на семејството и на државата и единиците на локалната самоуправа за водење хумана популациона политика. Заштитата на децата се остварува со обезбедување на услови и ниво на животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата. Државата, како и единиците на локалната самоуправа се грижат за давање на соодветна материјална помош на родителите за издржување, подигнување, грижа и заштита на децата и организирање и обезбедување на развој на установи и служби за заштита на децата. (член 2)

Овој закој во член 11 го дефинира и поимот дете. Како дете, во смисла на овој закон, се смета секое лице до наполнети 18 години живот, како и лица со пречки во телесниот и менталниот развој до наполнети 26 години живот. По исклучок од ставот 1 на овој член при остварување на детски додаток како дете се смета лице до наполнети 18 години живот и доколку лицето кое е на училишна возраст се наоѓа на редовно школување. Во врска со положбата на децата овој закон забранува секоја форма на дискриминација врз основа на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго убедување, националното, етничкото или социјалното потекло, културна или друга припадност, имотната состојба, онеспособеноста, раѓањето или друг статус на детето или на неговиот родител или законски старател.

Се забрануваат сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата (вознемирување, детска порнографија, детска проституција), насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечко постапување, сите видови на експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето. Државата и институциите на системот ги преземаат сите мерки за заштита на децата од нелегалната употреба и секоја злоупотреба на детски труд во превземено од нелегалното производство и трговија со опојни дроги, психотропни супстанции и прекурзори.

Се забранува злоупотреба на децата поради политичко или верско организирање и дејствување. Се забранува вклучување на деца во вооружени судири и нивно регрутирање во единици кои изведуваат воени и други дејствија. Државата и институциите на системот се должни да ги преземат сите потребни мерки за да ги обезбедат правата на детето и за спречување на сите облици на дискриминација и злоупотреба без оглед на местото каде што се извршени овие дејствија, тежината, интензитетот и нивното времетраење. Секој граѓанин е должен да пријави пред надлежен орган каква било форма на дискриминација, злоупотреба и искористување на дете и тоа веднаш по стекнувањето на сознание за настанот.

Се забранува секаков вид на директна или индиректна дискриминација и малтретирање во остварување на правата и облиците на заштита на децата утврдени со овој закон. Забраната од ставот (1) на овој член се однесува на сите установи за социјална заштита и социјална сигурност кои решаваат за правата утврдени со закон, јавните установи за деца основани од Владата на Република Северна Македонија јавните установи за деца основани од општина, општините во градот Скопје, градот Скопје и приватните установи за деца основани од правни и физички лица, правно лице запишано како агенција за давање услуги за чување и нега на деца од предучилишна возраст, како и физичко лице кое врши одредени работи од дејноста згрижување и воспитување на деца како професионална дејност.

Директна дискриминација, во смисла на членот 13 од овој закон, е секое постапување со кое барателот или корисникот на заштита на децата бил ставен во неповолна положба од други корисници во споредбени случаи заради расна, етничка или друга припадност. Индиректна дискриминација во смисла на овој закон, постои кога со определена неутрална одредба, критериум или пракса, го става барателот или корисникот на заштита на децата во неповолна положба во однос на други лица, заради расна, етничка или друга припадност, освен доколку се утврдени критериуми или практики кои се објективно оправдани со легитимна цел и средствата за постигнување на таа цел се соодветни и неопходни. Секое дискриминаторско дејствие сторено во вршењето на службената должност претставува основ за поведување на постапка за дискриминација согласно со Законот за спречување и заштита од дискриминација.¹²

2.3 Закон за правда за децата

Во последниве неколку години, во Република Северна Македонија во неколку наврати се направени измени на политиките за заштита на децата и на младите во ризик. Најпрво беше донесен Закон за малолетничка правда во 2007 година каде што за првпат се споменува терминот „дете во ризик“. Овој поим е сместен во областа на казненото законодавство за децата, меѓутоа во својата дефиниција препознава и малку поширок контекст. Во таа смисла дефиницијата за дете во ризик во Законот за малолетничка правда е следнава: „дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други

¹² Закон за заштита на децата, Сл. Весник на Р. Македонија, бр. 23 од 2013 година.

психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело “.

Во областа на социјалната заштита, пак, се користи поразлична терминологија каде што поимот „социјален ризик“ е содржан во одредбите од Законот за социјална заштита , кои се однесуваат подеднакво на децата, на младите и на возрасните. Во таа смисла, во поимот „социјален ризик“ се содржани ризиците по здравјето, ризиците на старост и на стареење, ризиците на еднородителските семејства, ризиците од невработеност, губење приход за издржување врз основа на работа и слично, ризиците од сиромаштија и ризиците од друг вид социјална исклученост.

Во 2008 и во 2010 година беше донесен Закон за измени и дополнување на Законот за малолетничка правда (ЗМП) за потоа во 2013 година да се донесе нов закон насловен Закон за правда на децата (ЗПД). Во сите измени од ЗМП до ЗПД единствено не е променет членот кој ги дефинира поимите опфатени во овие закони каде што е содржана и дефиницијата на поимот „дете во ризик“. Законот за заштита на децата⁶ , кој иако директно не е посветен на децата во ризик, во своите одредби содржи мерки за социјална заштита кои ги опфаќаат сите деца, па следствено на тоа и децата во ризик. Иако не се дефинирани како деца и млади во ризик, дел од групите кои се предмет на ова истражување се препознаени во пишаните документи на надлежните министерства. Децата и младите на улица се препознаени како посебна категорија во документите на Министерството за труд и социјална политика. Децата без родители и родителска грижа се препознаени од истото Министерство и за нив се води делумна евиденција на податоци. Што се однесува до законските регулативи, оваа категорија е содржана во Законот за семејство⁷ каде што се уредува должноста на државата за грижа.

Децата и младите кои користат психоактивни супстанции се препознаени во мал број документи од Министерството за труд и социјална политика (Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во РМ 2011 – 2021 година, Акциски план за деца на улица 2013 – 2015), но недостасува каква било евиденција за нив. Во Законот за контрола на дроги и психотропни супстанции се споменати во описот

на надлежностите на некои министерства, а се посочува и потребата за заштита и едукација на оваа категорија деца и млади. Во Националната стратегија за дрога на Република Македонија⁹ се издвоени во областа намалување на побарувачката на дрога каде што се предвидени мерки на превенција, на рана детекција и на советување. Во областа здравство од Националната стратегија за млади 2016 – 2025 година, една од целите е ресоцијализација и рехабилитација на младите во ризик каде што се посебно истакнати потребните мерки насочени кон малолетните лица кои употребуваат ПАС за постигнување на оваа цел. Децата и младите чии семејства се во конфликт со законот и/или имаат историја на болести на зависност воопшто не се препознаени во ниеден од достапните документи на истражуваните институции, а само едно од контактираните здруженија во своите проектни извештаи ги вклучува услугите понудени кон оваа категорија. За децата и младите во конфликт (судир) со законот постојат две дефиниции во Законот за правда на децата, едната ги дефинира децата во судир со законот на возраст од 14 до 16 години, а другата децата во судир со законот постари од 16 години. Податоците за оваа категорија се достапни во меѓуопштинските центри за социјална работа, Заводот за социјални дејности и Министерството за правда на РМ. Додека, пак, за децата и младите Роми постојат низа документи изработени од страна на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование, Министерството за здравство и Агенцијата за вработување на РМ. За оваа категорија делумно се води евиденција во посочените институции, додека здруженијата кои работат со Роми располагаат со повеќе информации. Се добива впечаток дека достапноста на податоците за оваа група млади во ризик се должи на препознавањето на групата од аспект на етничката припадност во државните институции, а не како група во ризик.¹³

¹³ Децата и младите во ризик во Република Македонија Рамноправни членови на социјалната држава или категорија за креирање фиктивни политики?, Аница Димовска, Скопје, 2016, страна 8.

Со Законот за правда за децата се уредува постапувањето со децата во ризик и децата сторители на дејствија што со закон се предвидени како кривични дела и прекршоци, се определуваат условите за примена на мерки на помош, грижа и заштита, на воспитни и алтернативни мерки и за казнување на децата и помладите полнолетни лица, положбата, улогата и надлежноста на органите што учествуваат во постапувањето со децата и извршувањето на воспитните и алтернативните мерки и казни. Со овој закон се уредуваат мерките за заштита на децата жртви на дејствија, кои со закон се предвидени како кривични дела и на децата сведоци и мерките за превенција на детско престапништво. Во претходната глава од ова истражување во рамките на категоризацијата на децата според Законот за правда на децата се објаснети категоризациите на децата според овој закон. (види страна 11)

Во врска со постапување на децата во ризик: За дејствие на дете во ризик до 14 години, кое со закон е предвидено како кривично дело, за кое е утврдена казна затвор над три години, како и кога во извршувањето на делото учествувале и други лица за кои може да се води постапка пред суд и за дејствие на дете во ризик над 14 години, кое со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор до три години или парична казна, Министерството за внатрешни работи доставува известување до центарот за социјални работи (во натамошниот текст: центарот) и до надлежниот јавен обвинител.

За други состојби на ризик Министерството за внатрешни работи, училиштето или друга институција во која детето е згрижено, како и неговите родители/или/от, односно старатели/или/от на детето го известуваат центарот. Министерството за внатрешни работи го известува центарот со писмено известување кое содржи лични податоци за детето и неговите родители/или/от, односно старатели/или/от, стореното дејствие и околностите под кои е сторено. Во итни случаи, известувањето може да биде и по телефон, а дополнително се доставува писмено известување.

Центарот постапува по известувањата од Министерството за внатрешн работи, од јавното обвинителство, од училиштето или од друга институција во која детето е згрижено и во која се воспитува од родителите/или/от, односно старателите/или/от, детето, оштетениот и од друго лице.

Центарот, Министерството за внатрешни работи и училиштето или друга институција во којашто детето е згрижено, се должни заемно да се известуваат за однесувањето на детето, како и за сите други околности што според закон се сметаат за состојба во ризик. Центарот може да го констатира постоењето на состојба на ризик и врз основа на сопствени сознанија. Примените известувања од ставот (2) на овој член се регистрираат во регистар за примени известувања за деца во ризик што се води во центарот. Во регистарот се внесуваат податоци добиени со известувања од Министерството за внатрешни работи, Јавното обвинителство, училиштето или од друга институција во која детето е згрижено и се воспитува, како и од неговите родители/или/от, односно старатели/или/от, детето, оштетениот и од друго лице се чуваат како тајна согласно со прописите кои се однесуваат на класифицираните информации и заштитата на личните податоци. Формата и содржината на регистарот за примени известувања за деца во ризик, како и начинот за неговото водење, ги пропишува министерот за труд и социјална политика.¹⁴

Законот за правда за децата предвидува и неколку вида на санкции. Итоа, На дете од 14 до 16 годишна возраст за дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело можат да му се изречат само воспитни мерки. На дете од 16 до 18 годишна возраст за дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело можат да му се изречат воспитни мерки, а по исклучок може да му се изрече казна или алтернативна мерка. Дете од 16 до 18 годишна возраст може да биде ослободено од казна под општите услови определени со Кривичниот законик. На дете за дејствие кое со закон е предвидено како прекршок може да му се изречат прекршочни санкции определени со овој закон.

¹⁴ Закон за правда за децата, Сл. Весник на РМ бр. 148, 2013 година.

На дете му се изрекуваат мерки на безбедност под условите определени со Кривичниот законик и со овој закон. Конфискација на имот и имотна корист и предмети прибавени со дејствија кои со закон се предвидени како кривични дела и прекршоци на деца се врши согласно со општите услови утврдени во Кривичниот законик.

Целта на воспитните мерки, казните, алтернативните мерки и на прекршочните санкции е преку давање заштита и помош на децата со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на нивната лична одговорност да се обезбеди нивно воспитување, превоспитување и правилен развој.

Санкцијата што му се изрекува на детето треба да одговара на неговата личност, тежината на дејствието кое со закон е предвидено како кривично дело или прекршок и неговите последици, потребата од неговото воспитување, превоспитување, образование и развој, заради обезбедување и заштита на најнеопходниот интерес за детето. Кога се исполнети законските услови, надлежниот суд изрекува казна само ако не е оправдано изрекување на воспитна или алтернативна мерка. Казна што се состои во лишување од слобода, надлежниот суд може да изрече само кога целта на воспитните мерки, казнувањето или алтернативните мерки не може да се постигне со мерки на помош и заштита. Доколку е изречена потешка санкција или санкција што се состои во лишување од слобода, надлежниот суд посебно ги образложува причините за нејзиното изрекување.

Овој закон предвидува и воспитни мерки, ититоа, на дете над 14 годишна возраст за дејствие што со закон е предвидено како кривично дело може да му се изречат следниве воспитни мерки:

- укор или упатување во центар за деца,
- на засилен надзор од страна на родителите/или/от, односно старателите/или/от, згрижувачко семејство или од страна на центарот и
- заводски мерки упатување во воспитна установа или во воспитно-поправен дом.

Мерки укор или упатување во центар за деца се изрекува спрема дете кога не постои потреба од потрајни мерки на воспитување, а особено ако сторило дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело од непромисленост или лекумност. Мерки на засилен надзор се изрекуваат спрема дете кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување со соодветен надзор, а не е потребно негово целосно одвојување од дотогашната средина. Заводски мерки се изрекуваат спрема дете кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување и негово целосно одвојување од дотогашната средина. Траењето на овие мерки не може да биде подолго од пет години, но најмногу до наполнети 23 години.

При изборот на воспитната мерка судот ќе ја земе предвид возраста на детето, степенот на неговата душевна развиеност, неговите психички својства, наклонетостите, побудите од кои го сторил дејствието, дотогашното воспитување, средината и приликите во кои живеел, тежината на стореното дејствие, дали спрема него порано била изречена воспитна мерка или казна затвор за деца и сите други околности што влијаат врз одредувањето на видот на мерката за постигнување на нејзината цел определена со закон.

Укор се изрекува ако е доволно и само прекорување на детето за стореното дејствие. При изрекувањето на укорот на детето ќе му се укаже на штетноста од неговата постапка и ќе се предупреди дека во случај на нејзино повторување спрема него може да биде изречена друга санкција. Упатување во центар за деца Судот ќе ја изрече мерката упатување во центар за деца кога е потребно со соодветни краткотрајни мерки да се изврши влијание врз личноста и поведението на детето.

Детето на кого му е изречена оваа мерка судот може да го упати во центар за деца:

- на определен број часови во текот на денот во празнични денови и тоа најмногу во четири празнични денови едно по друго,
- на определен број часови во текот на денот, но најмногу еден месец или
- на непрекинат престој на определен број денови, но не повеќе од 20 дена.

При изрекувањето на оваа мерка судот ќе води сметка за тоа со нејзиното извршување детето да не изостане од редовната настава или од работата. Во центарот за деца, детето ќе врши работи што одговараат на неговата психофизичка состојба. Кога ќе изрече упатување во центар за деца, судот може да определи за време и по извршувањето на оваа мерка детето да се стави под засилен надзор на центарот, за период од 6 месеци.

Законот за правда за децата предвидуба и казни за деца кои сториле кривини дела. Може да се казни дете кривично одговорно над 16 годишна возраст само ако поради тешките последици од стореното дело и високиот степен на кривичната одговорност не би било оправдано да се изрече воспитна мерка. Под условите определени со овој закон, на детето над 16 годишна возраст можат да му се изречат следниве казни:

- затвор за деца,
- парична казна,
- забрана на управување со моторно возило од определен вид или категорија
- протерување на странец од земјата.

Затвор за деца може да се изрече само како главна казна. Затвор за деца може да се изрече на дете кривично одговорно над 16 годишна возраст кое сторило дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор од пет години или потешка казна, ако делото е сторено под особено отежнувачки околности и при висок

степен на кривична одговорност на сторителот и притоа не би било оправдано да се изрече воспитна мерка.

Затворот за деца не може да биде пократок од една ниту подолг од десет години, а се изрекува на полни години или на половина година. При одмерувањето на казната судот не може да изрече затвор за деца во траење подолго од казната пропишана за тоа дело, но судот не е врзан за најмалата пропишана мера на таа казна.

При одмерувањето на казната затвор за деца судот ќе ги земе предвид сите околности што влијаат казната да биде поголема или помала, пропишани во Кривичниот законик, водејќи посебно сметка за степенот на душевната развиеност на детето и за времето потребно за неговото воспитување, превоспитување и стручно оспособување.

Детето кое е на издржување на казната затвор за деца може да се пушти на условен отпуст ако издржало најмалку една третина, но не пред да издржи една година од изречената казна доколку превоспитувањето е успешно. Ако на детето му е изречена казна затвор за деца до две години и шест месеци може да се пушти на условен отпуст на една третина од изречената казна. За време на условниот отпуст судот му определува мерка на засилен надзор од страна на центарот во одредено траење, кое може да биде и пократко од делот на неиздржаната казна. Судот може да го продолжува траењето на засилениот надзор до една година по времетраењето на казната, но најмногу до исполнувањето на 21 година на осудениот. Судот ќе го отповика условниот отпуст ако осуденото дете не ги исполни обврските предвидени со засилениот надзор или ако додека е на условен отпуст.

Од анализата на горе споменатите закони може да се заклучи дека Законот за Семејство во себе ги содржи нормите кои се однесуваат на деца во врска со родителството и односот помеѓу децата и родителите, како и посвојувањето и старателството а содржи норми и во поглед на склучување на брак на малолетно

лице. Законот за заштита на децата, неговите норми ги посветува на заштитата на правата и интересите на децата како нај ранлива категорија на општеството. Па така според овој закон Заштитата на децата се остварува со обезбедување на услови и ниво на животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата. Државата, како и единиците на локалната самоуправа се грижат за давање на соодветна материјална помош на родителите за издржување, подигнување, грижа и заштита на децата и организирање и обезбедување на развој на установи и служби за заштита на децата. Понатаму, Законот за правда на го уредува постапувањето со децата во ризик и децата сторители на дејствија што со закон се предвидени како кривични дела и прекршоци, се определуваат условите за примена на мерки на помош, грижа и заштита, на воспитни и алтернативни мерки и за казнување на децата и помладите полнолетни лица, положбата, улогата и надлежноста на органите што учествуваат во постапувањето со децата и извршувањето на воспитните и алтернативните мерки и казни. Со овој закон се уредуваат мерките за заштита на децата жртви на дејствија, кои со закон се предвидени како кривични дела и на децата сведоци и мерките за превенција на детско престапништво. Анализата на законите кои се однесуваат на децата и малолетниците покажува дека Република Северна Македонија во своето законодавство детално ги има регулирано овие категории и има сосема доволно норми кои ги опфаќаат сите ситуации кои се однесуваат на децата и малолетниците.

Глава III: Мерки за помош и заштита на деца во ризик според ЗДП на Република Северна Македонија

3.1 Секундарна превенција на децата во ризик според националната стратегија за превенција на детско престапништво во РСМ

Секундарната превенција ги има за цел децата и малолетниците кои се во ризик да сторат кривично дело или деца кои сториле кривично дело но не се кривично одговорни. Имено, станува збор за рано идентификување на децата во ризик или предвидување на потенцијалните деца и семејства во ризик. Секундарната превенција настојува да го дијагностицира но и третира „неприфатливото однесување“ пред тоа да ескалира, или да се развие во потешки или сериозни облици на престап. Целта е да се спречат овие деца да продолжат по таков пат. Многу често овие деца им се познати на полицијата и на центрите за социјална работа и често овие деца доаѓаат од маргинализираните заедници или други општествено исклучени групи или пак припадници на етнички заедници. На ниво на секундарна превенција, идентификувани се следниве предизвици:

- Потреба од развивање програми и политики за превенција на престапништво кои ќе бидат приспособени кон потребите на децата и малолетниците од различни групи, особено од ромската заедница и родово сензитивни програми кои би ги нагласиле потребите на девојчињата;
- Потреба од развивање програми во училиштата, следени со соодветни политики за утврдување на потребите на децата во ризик и нивна идентификација;
- Идентификување на семејства и деца во ризик;
- Развивање методи за теренско идентификување на маргинализираните и посебно ризични деца и малолетници кои не се вклучени во системот на социјална заштита;
- Потреба од продлабочување на знаењата и вештините кај стручните кадри во сите институции кои се во контакт со деца, кои треба да имаат водечка улога во

идентификување на децата во ризик и соодветно третирање или упатување во соодветни установи/институции,

- Недоволен број на вработени лица во ЦСР и институциите за социјална заштита, кои поради таквиот недостаток не вршат навремена и ефикасна превентивна функција.
- Недостаток на ресурси за активна работа на терен, домашни посети, соодветно и навремено советување, поддршка на семејства и сл.;
- Развивање рамка за евалуација на постојните програми за превенција, како што се работилниците со родители имплементирани од ЦСР и декларативно установите за социјална заштита, со цел да се процени нивната ефикасност;
- Потреба од зајакнување на обуката на персоналот, на новопримениот и на веќе постојниот кадар во институциите;
- Отсуство на детален стратешки план и програми за превенција на малолетничко престапништво во рамките на полицискиот оддел за превенција;
- Отсуство на специјализирани услуги и програми за децата во ризик, развивање на институтот згрижувачки семејства (специјализирано за деца во контакт или конфликт со 20 законот), како и отсуство на здравствени програми и програми за третман на малолетници кои употребуваат дроги и други супстанции.¹⁵

Стратегијата дава стратешки насоки за: 1. образованието; 2. здравството, 3. центрите за социјална работа; 4. полицијата; 5. локалната заедница.

3.1.1 Образование

Главната улога на училиштата на ова ниво на превенција е идентификација на децата и малолетниците во ризик и нивно упатување во соодветни установи или институции, или, пак, обезбедување на соодветно советување на децата и малолетниците во ризик. Разликата од претходното ниво на превенција е што на ова ниво на превенција фокусот е

¹⁵ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 19

на деца и малолетници кои покажуваат знаци на антисоцијално однесување, насилство, или пак врз нив влијаат фактори на ризик кои би можеле да доведат до такво однесување како користење нелегални супстанции, носење оружје и сл.

НАСОКА 1. Развивање програми во училиштата и развивање животни вештини:

- Развивање механизми за идентификација и работа со деца и семејства во ризик, и развивање програми за работа со децата започнувајќи уште во претшколското образование. За таа цел, фокусот може да биде и на децата кои доаѓаат од економско сиромашните средини (на пр. деца на улица). На ова ниво ќе се стимулираат децата со активности и искуства кои недостасуваат во семејствата.
- Продлабочување на активностите на дополнителна настава за деца кои заостануваат со наставата или имаат потешкотии во учењето, потекнуваат од економско сиромашни средини и чии услови за образование се на пониско ниво.
- Настојување да им се помогне на децата во ризик во периодот на премин од основно во средно образование.
- Развивање програми за менторство за децата во ризик.
- Развивање на програми за превенција на насилство во и надвор од училиштата.
- Развивање на воспитната улога на образовниот процес, која ќе опфаќа широк спектар на услуги кои ќе им се нудат на децата во ризик, а во одредени ситуации и на семејствата во ризик.
- Проширување на спектарот на бесплатни вонучилишни организирани активности кои ќе имаат рекреативна но и образовна функција. Паралелно со ова, потребно е и развивање на програма за обуки на наставниот кадар за да одговори на потребите на децата во ризик.
- Развивање програми за учење на животни вештини за децата во ризик.

НАСОКА 2. Ревидирање на педагошките мерки кои стојат на располагање како реакција на „неприфатливото“ однесување во училиштето и ремоделирање на пристапот во согласност со принципите на ресторативна правда.

Развивање стратегија, програми и обуки на училишниот/наставниот кадар, за ненасилно решавање на конфликти и изнаоѓање механизми за намалување на училишното насилство, чиј пристап ќе се базира врз принципите на ресторативна а не на ретрибутивна правда.

НАСОКА 3. Вклучување на здравствено образование/унапредување на здравјето како редовна програма, приспособено за секое ниво на образование (основно и средно). Особен акцент да се даде на факторите на ризик поврзани со (зло)употребата на дроги, алкохол и други супстанции, сексуално образование (репродуктивно здравје, ризично сексуално однесување, сексуално преносливи инфекции и сл.)

НАСОКА 4. Настојување децата/младите, родителите и заедницата конструктивно да учествуваат при развивањето на училишните политики, при решавање на конкретните проблеми на децата во и вон училиштето и во заедницата. Во таа насока, потребно е јакнење на улогата на советите на родители и советите на ученици. Исто така, потребно е и нивно заедничко учество на работните средби преку еден вид трипартитни тела, каде што на третата страна ќе биде училиштето.¹⁶

3.1.2 Здравство

Ризиците со кои се соочуваат децата и семејствата несомнено можат да доведат до ментални нарушувања. Користењето на алкохолот, дрогите и другите супстанции, насилството, ризичното сексуално однесување и сл. се аспекти кои несомнено се испреплетуваат, а влијаат врз психофизичкото здравје на децата и малолетниците, на нивните семејства и заедницата. Основна улога на здравството на ова ниво е во укажување соодветна, навремена и лесно достапна помош и заштита преку третман на

¹⁶ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 20-21

семејствата и децата во ризик. Од тој аспект, здравството треба да воспостави систем за унапредување на здравјето на децата, адолесцентите и семејствата, при што ќе обрне посебно внимание на помалку привилегираните групи.

НАСОКА 1. Поврзување на примарното ниво на здравствена заштита (матичните лекари,¹ педијатрите, превентивните тимови) со соодветни тимови на психолози, психијатри, социјални работници, со цел интервенциите да бидат навремени и да опфатат целосна психофизичка заштита на децата и семејствата во ризик.

- Развивање едукативни или советодавни практики кај медицинскиот персонал адаптиран на возраста на децата при нивниот третман (на кое било ниво на здравствена заштита, вклучително и ургентниот третман), особено во ситуации каде што ризичното однесување било предизвикано поради консумирање алкохол, дроги и други психотропни супстанции, или пак станува збор за насилство, користење оружје, сексуално однесување и слично.
- Развивање механизам за упатување на децата и малолетниците до специјални служби, како центрите за социјална работа, полиција, центри за ментално здравје, училишта, групи на самопомош и слично, со целосно почитување на правата на децата и на пациентите.
- Неопходно е обука на соодветниот здравствен персонал за идентификација на деца и семејства во ризик, со цел навремено интервенирање. Исто така, неопходно е здравствениот персонал да биде културно и родово сензитивен со цел пристапот и интервенцијата да бидат успешни.

НАСОКА 2. Развивање мрежа на центри за ментално здравје за деца и малолетници или¹ советувалишта за млади кои употребуваат алкохол, дроги или други психотропни супстанции, и нивно поврзување со останатите актери во системот на превенција: установите за деца со воспитно-социјални проблеми, воспитните установи, центрите за социјална работа, училиштата, локалната самоуправа и заедницата.

НАСОКА 3. Поддршка на акцијата за отворање на советувалишта за третман на децата-жртви и нивните семејства и нивна психосоцијална поддршка согласно со Акциониот план на МТСП.

НАСОКА 4. Продлабочување на соработката со центрите за социјална работа, со локалната заедница и граѓанското општество, во нудењето и координација на услугите.¹⁷

3.1.3 Социјална заштита

Главна улога на центрите за социјална работа (ЦСР) на ова ниво на превенција е идентификација и работа со деца, малолетници и семејства во ризик.

НАСОКА 1: Потребно е Заводот за социјални дејности да изработи стандардизирани инструменти за проценка на ризиците, потребите и потенцијалите во кои се наоѓаат децата и малолетниците во ризик и нивните семејства. Од особено значење при подготвување на проценките на терен е и идентификувањето на особено маргинализираните заедници, групи и индивидуи, лицата кои се тешко достапни од најразлични причини, а кои вообичаено се наоѓаат исклучени од системот на заштита. Еден од модалитетите би бил востановување систем за идентификација токму на овие ранливи групи преку интензивна работа на терен.

НАСОКА 2: Центрите за социјална работа во координација со Заводот за социјални дејности треба да развијат и унапредат програми за работа со родители/семејства во ризик, како и со родители на деца кои пројавуваат антисоцијално или деликвентно поведење. Да го развијат спектарот на третмани и едукативни содржини, како и содржини кои одат во насока на унапредување на управување со семејството, справување со однесувањето на детето/малолетникот и сл. Досега развиените едукативни центри за родители (ЕЦР) кои се воспоставени во 17 ЦСР да се воспостават и во останатите 13 ЦСР. Потребно е да се ревидира и унапреди досегашна програма за работа на ЕЦР, како и да се развиваат нови форми на третман со родителите и малолетниците, согласно тековните

¹⁷ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 21

потреби провоцирани од новите појавни облици на асоцијално и деликвентно поведение на децата и малолетниците.

НАСОКА 3: Министерството за труд и социјална политика треба да воспостави мрежа на центри за деца во ризик која специфично ќе ги адресира и системски ќе ги поврзе сите постојни тела како што се центрите за деца на улица, транзитниот центар за деца на улица, центар за малолетници и слично.

НАСОКА 4. Постои потреба МТСП согласно Националната програма за развој на социјална заштита 2011-2012 година да донесе Акциски план за институционалното јакнење на ЦСР (финансиски и човекови ресурси), нивната реорганизација особено во однос на разделување на административното работење и социјалната работа, развивање на материјалните и човечките ресурси, неопходни со цел ЦСР да одговорат на новите предизвици.

- Стратешките програми треба да се стремат кон: отворање на ЦСР и поврзување со локалната заедница, продлабочување на нивно присуство со програми во училиштата, факултетите и тесна соработка со здравството. Тие претставуваат основни насоки на развој со цел услугите кои се нудат да бидат навремени, сеопфатни, континуирани и пред сè, ефикасни;
- Развивање програми кои се однесуваат на мерките на помош и заштита кои се изрекуваат спрема деца и малолетници во ризик, како и обезбедување ресурси за имплементација на такви мерки;
- Афирмирање на принципите на доброволност на корисниците и нивно активно учество во програмите, како и изнаоѓање механизми за приближување на услугите кон 23 маргинализираните заедници.

НАСОКА 5: Заводот за социјални дејности е насочен кон развивање на план за континуирано следење и евалуација (внатрешна и надворешна) на програмите. Резултатите од нив се неопходни за успешен развој на системот, адаптирање на

програмите и идентификација и унапредување на добри практики на секундарна превенција.¹⁸

3.1.4 Полиција

Системот на превенција нужно ја вклучува и полицијата, независно дали станува збор за сторување кривични дела или прекршоци. Со оглед дека полицијата е првото лице при соочување на децата во ризик и малолетните сторители на кривични дела со системот (системот на социјална заштита или пак посебниот систем на малолетничка правда), неопходно е јакнење на нивната улога. Ова особено важи во однос на нивниот првичен пристап и постапување со децата и малолетниците во ризик и сторителите на кривични дела. Исто така, од особено значење е и јакнењето на капацитетите на комисиите за посредување и на одделенијата за превенција.

НАСОКА 1: Развивање и продлабочување на техниките за рано интервенирање кај деца и малолетници во ризик, во случаите кога децата и малолетниците се упатуваат на социјалните служби.

НАСОКА 2: Развивање на превентивната улога на комисиите за посредување преку анимирање на законски утврдената постапка за посредување, и јакнење на нивните капацитети преку обезбедување на квалитетна обука на кадарот.

НАСОКА 3: Одделението за превенција треба да има водечка улога при полициското стратешко планирање на превенцијата во работата со децата и малолетниците во ризик. Нужно е негово директно поврзување со Центарот за аналитика и тимовите за малолетничко престапништво при МВР, со цел превентивно да дејствува и директно да влијае врз ризичните фактори кои водат кон малолетнички престап. Оттука произлегува дека е потребно да се развива превентивната наспроти реактивната улога на полицијата.

НАСОКА 4: Развивањето специфични превентивни програми, за одредени категории на деца и малолетници во ризик, со учество и поврзување на одделението за превенција со семејствата, локалната самоуправа и граѓанското општество, е особено корисно во развивањето на системот за превенција. Јакнењето на веќе воспоставената соработка со

¹⁸ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 22.

центрите за социјална работа и изнаоѓањето механизми за нејзино продлабочување се исто така приоритети. Неопходно е да се востановат заеднички програми на сите засегнати актери за едукација и обука од областа на превенцијата.

НАСОКА 5: Одделението за превенција треба да изработи долгорочен план за континуирано институционално јакнење (финансиски и човечки ресурси). Неопходен дел е стратешко позиционирање на одделението за превенција во целокупниот систем на превенција на малолетничко престапништво и континуирана и структурирана специфична обука на службениците за превенција.

НАСОКА 6: Транспарентност во работењето на надлежните одделенија за превенција, комисиите за посредување и полицијата генерално, достапноста до информации, размената на информации со јавноста и со другите актери, се неопходни од аспект на развој на системите за превенција.¹⁹

3.1.5 Локална заедница

Земајќи предвид дека индивидуалната одговорност е едната страна на медалот, улогата на заедницата генерално е нишката која треба, преку цел спектар на можности, да канализира услуги кои им се достапни на децата и малолетниците. На ова ниво на превенција, локалната заедница треба да разработи дел од својот локален план за превенција кој ќе биде фокусиран на децата и малолетниците во ризик и нивните семејства.

НАСОКА 1. Локалните совети за превенција треба да развијат програми за идентификација на ризичните фактори, кои се специфични за децата и семејствата во ризик и кои посебно ги погодуваат ранливите и маргинализирани или други социјално исклучени групи во заедницата, како и идентификување на заштитните фактори кои постојат во средината.

НАСОКА 2. Согласно со идентификуваните ризици, програмите кои ќе се развиваат треба да обезбедат социјално вклучување на децата и малолетниците во ризик преку обуки за учење вештини, доквалификација, овозможување на услови за организирано

¹⁹ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 23 – 24.

користење на слободното време, развивање менторство како механизам за социјално вклучување и сл. Исто така, треба да изнајдат метод за развивање програми за учество на децата во ризик за преземање на одговорност преку нивно вклучување во одредени активности на ниво на локална заедница, како хуманитарни активности, помош на стари и изнемоштени, грижа за животната средина или животните, помош на деца, или друг вид активност која развива одговорност кај детето/малолетникот и сл. За таа цел, корисно е доколку локалните совети за превенција соработуваат со младинските организации, агенцијата за млади и спорт, организации за заштита на правата на децата, релевантни здруженија на граѓани или институти и други елементи на граѓанското општество.

НАСОКА 3. Локалната заедница треба да ја стимулира бизнис заедницата за учество во превентивните активности, особено во однос на семејствата и децата во ризик. Треба да изнајде начини за отворање на работни места или одреден вид вработување кое ќе влијае врз развивање на работни вештини, развивање на одговорност, соработка, тимска но и индивидуална работа и заработувачка.

НАСОКА 4. За да ги оствари ваквите цели, неопходно е локалната самоуправа да изгради механизми за соработка и координација со сите релевантни актери, со центрите за социјална работа, училиштата, здравствените домови/установи, полицијата, граѓанското општество.²⁰

²⁰ Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година, страна 24.

3.2 Статистички податоци во врска со децата во ризик

Со овој индикатор се мери бројот на деца во ризик кои биле упатени во центрите за социјална работа од страна на други институции или поединци во 2019 година, на популација од 100.000 деца. Извор на овој податок се 30 центри за социјална работа во Република Северна Македонија.

Графикон 1: Број на деца во ризик упатени во ЦСР, по години

Споредено по пол, кај машките деца бројката во 2019 е зголемена за 17% во однос на 2018 и за 31% во однос на 2017 година.

Кај женските деца, бројот во 2019 е зголемен за 37% споредено со 2018 и за 97% во однос на 2017 година.²¹

²¹ Годишен извештај за работата на државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво за 2019 година, Државен совет за превенција на детско престапништво, Скопје 2020, страна 22

Положбата на децата во ризик според националното законодавство на РСМ и меѓународните норми

Со овој индикатор се мери бројот на деца кои биле жртви на кривични дела евидентирани во институциите во системот на правда за децата за 2019 година на популација од 100.000 деца.

Табела 2: Број на деца жртви идентификувани во ЦСР, по пол

ЦСР	М	Ж	Вк:	ЦСР	М	Ж	Вк:
Берово	0	0	0	Свети Николе	0	1	1
Валандово	0	0	0	Струмица	0	1	1
Демир Хисар	0	0	0	Гостивар	0	2	2
Кавадарци	0	0	0	Дебар	2	0	2
Кратово	0	0	0	Радовиш	0	3	3
Крушево	0	0	0	Тетово	0	3	3
Македонски Брод	0	0	0	Струга	3	1	4
Охрид	0	0	0	Битола	1	5	6
Пробиштип	0	0	0	Виница	6	0	6
Ресен	0	0	0	Прилеп	5	7	12
Штип	0	0	0	Куманово	6	8	14
Гевгелија	0	1	1	Делчево	17	0	17
Кочани	0	1	1	Кичево	19	0	19
Крива Паланка	0	1	1	Велес	29	4	33
Неготино	0	1	1	Скопје	158	54	212
Вкупно		М	Ж	Вкупно			
		246	93			339	

Вкупен број на евидентирани деца жртви во 2019 е 339, односно 82,65 деца жртви на 100.000 популација.

Оваа бројка е повеќе од двојно повисока од 2018 кога изнесуваше 159 и скоро четири пати повисока од 2017, кога беа евидентирани само 88 деца жртви.

Од евидентираните, 73% се од машки и 28% од женски пол, при што во однос на 2018 година се бележи зголемување на учеството на машките деца (62% во 2018), за сметка на намалено учество на женските деца (38% во 2018).

Енормно е зголемен бројот на евидентирани деца жртви во Скопје, од 41 дете во 2018 на 212 деца во 2019 година.²²

²² Годишен извештај за работата на државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво за 2019 година, Државен совет за превенција на детско престапништво, Скопје 2020, страна 26.

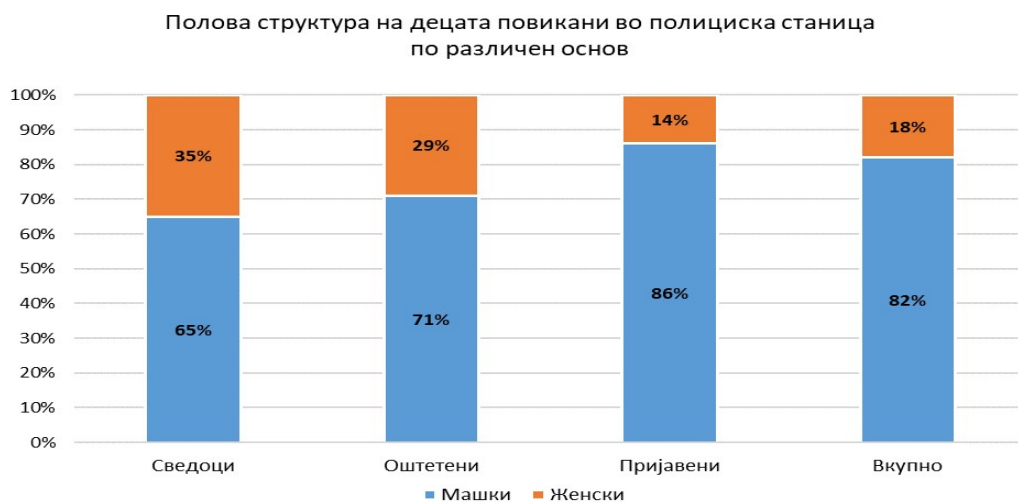
Со следниот индикатор се мери број на деца кои биле повикани во полициска станица на вкупна популација на деца заради добивање информации, а за кои постојат основи на сомнение дека сториле дејствија кои со закон се предвидени како кривично дела.

Вкупен број на деца повикани во полициска станица во 2019 година изнесува 1367. Од нив, 1039 деца се во својство на пријавени, што претставува 253 деца на популација од 100.000.

Освен пријавените, во полициска станица се повикани и 176 деца во својство на сведок и 152 деца жртви.

Споредено со 2018 година, кога вкупно 1264 деца биле повикани, во 2019 година бројката е намалена за 103 деца или за 7%.

Во 2017, 1583 деца биле повикани во полициска станица, што значи дека во 2019 бројката на повикани деца е намалена за 216 деца или за 14%.

23

²³ Годишен извештај за работата на државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво за 2019 година, Државен совет за превенција на детско престапништво, Скопје 2020, страна 31

Овој индикатор го мери бројот на деца за кои се поднесени барања за поведување прекршочна постапка од страна на МВР, изречени прекршочни санкции од страна на судовите и бројот на доставени наоди и мислења од страна на центрите за социјална работа

24

²⁴ Годишен извештај за работата на државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво за 2019 година, Државен совет за превенција на детско престапништво, Скопје 2020, страна 35

3.3 Надлежности на државниот совет за превенција на детско престапништво

Државниот совет за превенција на детско престапништво е формиран во декември 2009 година од страна на Собранието на Република Македонија и од тој период до денес активно ги извршува своите надлежности согласно Законот за правда за децата. Членовите во Државниот совет се професионалци, стручни и научни работници, вработени во државни и јавни установи, приватен сектор или претставници на граѓанските здруженија. Ангажманот на избраните членови во советот е задолжителен, со мандат од 5 години, но тоа е нивна дополнителна активност, зависно од Програмата за работа на Советот, условите за работа и ангажманите кои им се делегираат од страна на Советот.

Државниот совет е самостоен и независен во вршењето на работите определени со Законот за правда за децата. Државниот совет ги има следниве надлежности:

- донесува Национална стратегија за превенција на детското престапништво,
- донесува годишни програми и планови за остварување на програмата,
- донесува Деловник за својата работа,
- предлага средства во предлогот на буџетската пресметка на Министерството за правда потребни за неговата работа,
- дава иницијативи за подобрување на законските решенија и мислења за предлози на закони од значење за заштитата на правата на децата и спречувањето на детското престапништво,
- покренува иницијативи за пошироко запознавање на граѓаните со правата на децата и расправи за здраво семејство, за заштита на децата од наркоманија, алкохолизам и други болести на зависност, за проблемите на образованието и воспитувањето, за односот на средствата за јавно информирање и за другите фактори што влијаат врз спречувањето на детското престапништво,

- иницира истражувања и студии за проблемите на детското престапништво,
- соработува со меѓународни организации и тела, ангажирани во заштитата на правата на детето и спречувањето на детското престапништво,
- подготвува годишни извештаи за својата работа и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво, кои ги доставува до Собранието на Република Северна Македонија и Владата на Република Северна Македонија, Судскиот совет и Врховниот суд на Република Северна Македонија, кои се должни да ги разгледаат и да преземат соодветни мерки и активности, согласно со своите надлежности и
- дава мислење на Програмата за обештетување на деца жртви на кривични дела на годишно ниво.

Советот е составен од 15 члена кои ги избира Собранието на Република Северна Македонија со мандат од пет години, со право на повторен избор од кои: седум члена на Државниот совет ги предлага министерот за правда и се претставници од Министерството за правда, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Министерството за внатрешни работи, Јавното обвинителство на Република Северна Македонија, Врховниот суд на Република Северна Македонија и Адвокатската комора на Република Северна Македонија и осум члена на Државниот совет се избираат по пат на јавен оглас, од редот на истакнати научни и стручни работници кои работат на заштитата на интересите на децата од кои еден претставник е од редот на невладините организации за заштита на децата.

Државниот совет редовно одржува седници. Покрај членовите на Советот, во работата на Советот и на седниците редовно учествува претставникот од Канцеларијата на Народниот правобранител и на канцеларијата на UNICEF во Република Северна Македонија. Државниот совет има седиште во Министерство за правда, во Скопје. Средствата за остварување на Програмата на Државниот совет се обезбедуваат во рамките на финансиските средства од буџетот на Министерсво за правда.

Органите на државната управа, судовите, јавните обвинителства, како и правни лица што вршат јавни овластувања во областа на образованието, воспитувањето и заштитата на децата се должни да соработуваат со Државниот совет во остварувањето на неговите функции. Исто така, општинските совети за превениција на детско престапништво кои треба да се именуваат од Советите на општините, општините во градот Скопје и градот Скопје донесуваат годишни програми за својата работа и најмалку еднаш годишно го известуваат Државниот совет за превенција на детско престапништво. Покрај донесување на Националната стратегија за превенција на детско престапништво и нејзино следење, значајно е да се истакне дека Државниот совет воспостави систем на собирање на податоци во делот на правда за децата од сите ресорни институции односно унапреден е системот на собирање на податоци преку индикаторите за следење на примената на Законот за правда за деца. Секоја година врз основа на податоците добиени од сите институции, Државниот Совет доставува извештај до Собранието на РСМ за состојбата со детското престапништво и препораки за подобрување на состојбата во делот на превенција. Преку собирање и анализа на податоците добиени врз основа на овие индикатори се мери ефикасноста на спроведувањето на Законот за правда за децата. Воедно, се оценува и подготвеноста на институциите за собирање и обработка на релевантните податоци за правда за децата.²⁵

Годишниот извештај на советот дава преглед на состојбата со правата на децата и детското престапништво на Република Северна Македонија во 2019 година, постигнатиот напредок во однос на препораките од претходниот извештај, клучните предизвици и насоки за нивно надминување. Во извештајот се содржани податоци за остварување на правата на децата, нивната заштита и реализираните превентивни мерки од страна на институциите. Извештајот, исто така, дава осврт на работата на ДС во текот на извештајната година и предлага решенија кои ќе ја подобрат неговата работа.

²⁵ Државен совет за детско престапништво, официјална интернет страна, <http://dspdp.com.mk/za-dspdp/>

Во тековната година, ДС ги следеше и ги документираше состојбите врз основа на 32 стандардни индикатори, развиени според меѓународни стандарди, земајќи ги предвид националните приоритети и специфичности. Врз основа на добиените и анализирани податоци доставени од 78 институции во согласност со индикаторите во 2019 година може да се изведат определени согледувања:

- процентот на деца во ризик продолжува да бележи тренд на зголемување и во текот на 2019 зголемен е за 20 % во однос на 2018 година;
- се бележи намалување за 7 % на бројот на пријавени деца во судир со законот на популација од 100.000 деца;
- процент на женски деца кои биле повикани во полициска станица бил највисок во својство на сведоци (35 %), а најнизок во својство на пријавени (14 %), при што се бележи зголемување на бројот на пријавени женски деца во 2019 година за 4 процентни поени во однос на 2018;
- во некои сектори за внатрешни работи се бележи загрижувачки низок процент на деца повикани во ПС кои оствариле право на бранител, што во еден дел се должи на отсуство на ажурирани листи на адвокати обучени за деца, а во дел поради отсуство на механизми за навремен надомест на трошоците за адвокатот;
- во 2019 година јавното обвинителство идентификувало најголем број деца жртви, значително е зголемен бројот на деца жртви коишто во 2019 година биле идентификувани во ЦСР, за разлика од значително намалениот број на деца жртви идентификувани во судовите во текот на оваа извештајна година;
- разговорот со децата повикани во полициски станици, во кои има посебно опремени простории за разговор со деца (вкупно 8 простории на територија на државата), не секогаш се прават во тие простории;
- во однос на примената на мерки на помош и заштита се бележи зголемување за високи 30 процентни поени во однос на 2018 година, при што се намалува бројот на мерки што се применуваат спрема едно дете од близу 4 мерки по дете, на 3 мерки по дете;

- во последните три години постои тренд на намалување на примена на постапка за посредување во ЦСР;
- ДС констатира дека во најголем број случаи се применуваат мерки/санкции кои не вклучуваат лишување од слобода на децата, што кореспондира со Законот за правда за деца;
- останува ниска бројката на деца спрема кои е определена мерката притвор;
- во 2019 година, по подолг период се бележат два случаи на изречена дисциплинска мерка – упатување во Центар за деца;
- мерките на засилен надзор бележат благо зголемување во однос на 2018 година, а се забележува намалување на изречените заводски воспитни мерки;
- казна затвор за деца била изречена спрема 3 (три) деца, сите од машки пол. Во 2019 година решение за условен отпуст не било донесено ниту отповикано за ниту едно дете;
- се бележи тренд на намалување на изречената алтернативна мерка – условна осуда со заштитен надзор, додека условното прекинување на постапката и општокорисната работа воопшто не се изрекуваат;
- судовите и јавните обвинителства во незначителна мера ги користат или воопшто не ги користат формите на ресторативна правда: медијација, примена на мерки на одвраќање и постапка за признавање на одговорноста и спогодување за висината на казната во постапките спрема деца како законска предвидена можност. Охрабрува што во 2019 година се бележат случаи на примена на медијацијата и од страна на јавните обвинителства и од страна на судовите, што влијае охрабрувачки, но тренд на намалување има примената на мерките на одвраќање во јавните обвинителства;
- во 2019 се забележува и еден случај на примена на постапката за признавање на одговорноста и спогодување за висината на казната, што исто така треба да охрабри за почеста примена на оваа постапка, кога тоа го дозволуваат законските услови;

- во 2019 година се зголемил бројот на деца што сториле прекршок, и тоа за 30 % во однос на 2018 година, при што доминираат деца од машки пол, а ¼ од децата се во старосната група помлади од 16 години, што особено загрижува;
- примената на постапките за посредување при сторен прекршок бележи зголемување за 3 процентни поени, а нагорен тренд има и во однос на изречените прекршочни санкции, што во споредба со податоците во однос на постапката на посредување, според ДС укажува дека децата недоволно се упатуваат на постапка за посредување, со што недоволно се користат можностите што ги нуди ЗПД.
- во 2019 година судовите не донеле ниту едно решение за обесштетување на деца жртви.

Иако во 2019 година новиот објект на ВПД – Тетово не е ставен во функција, ДС во повеќе наврати укажа на потребата од преиспитување дали објектот во Волковија ги исполнува стандардите за извршување на мерката ВПД, укажувајќи дека овој објект треба да се гледа како преодно решение до пронаоѓање на соодветна локација, која според условите и критериумите ќе одговара на ВПД. Клучниот предизвик идентификуван во изминатата година е неисполнувањето на законската обврска за формирање општински совети за превенција на детско престапништво во сите општини во РСМ и покрај законската обврска и казнената одредба што се пропиша во ЗПД. Во некои општини воопшто не се формирани општински совети, во дел се формирани а не се активни, а во многу мал дел советите навистина се активни. Главниот проблем е во отсуство на финансиски средства за остварување на нивните активности во буџетите на локалната самоуправа.²⁶

²⁶ <https://akademik.mk/godishen-izvestaj-na-drzhavniot-sovet-za-preventsija-na-detsko-prestapnishtvo/>

3.4 Надлежности на граѓанските организации за заштита на деца – Детска амбасада Меѓаши

Првата детска амбасада во светот-Меѓаши е интернационална НВО чија цел е заштита на децата и нивните права и зајакнување на НВО движењето за детските права. Основана на 29-ти април 1992 година, Меѓаши се залага за почитување на детската личност преку почитување на детските права, застапување на детските интереси, поврзување на децата од различни средини и ги збогатува нивните животи со активности кои го прават детството сигурно и творечко. Исто така го зајакнува и НВО движењето за заштита на детските права во Република Македонија преку развивање на волонтерскиот пристап во своето работење и се грижи за спроведувањето на Конвенцијата за Правата на Детето.

Општествените движења, институции и организации си дадоа задача да ја искоренат неправдата преку создавање на истите променни кај секое дете и обезбедувајќи сигурна, позитивна и охрабрувачка средина за децата во раното детство. Како една од водечките организации за детски права во Македонија, Првата детска амбасада во светот-Меѓаши придонесува во исполнувањето на оваа задача. Меѓаши е првата регистрирана НВО за заштита на детските права во Република Северна Македонија во периодот на транзицијата.

Со своите активности придонесе за развивање и зајакнување на јавното мислење за детските права, го сруши молкот за страдањето на децата откривајќи во јавноста многу случаи на детска злоупотреба и директно се вклучи во поставувањето поефикасни механизми за заштита на децата.

Меѓаши постои за почитување на детето преку заштита на детските права, со зајакнување на НВО движењето за правата на децата, може и развој на волонтерската работа и грижа за имплементација на Конвенцијата за Правата на Детето. Од година во година, според проектите кои работат Меѓаши е така, затоа што со нов стратешки план овие проекти се развиваат во програмите. Четвртиот работен план има намера да постигне надминување на спортот заради како и зајакнување на можноста на

организацијата преку реализирање на активноста. Зголемувањето на работникот им одговара на вработените во организмот значи поефикасно извршување на програмските активности како и поуспешно собирање на средства. За наредбите години, Меѓаши ги формулира следниве цели во својата работа: Меѓаши е професионална организација која има слободни услуги за децата кои имаат потреба од тоа. Меѓаши е привремено како експертска организација во полето на проблемот со децата и почитуваните како што се очекува да има партнер со локални и национални институции и влади, и е можно да: а) се развиваат заеднички визии, техники и методи за промовирање на правата на децата во Македонија и Балканот б) подготвува годишни акциони планови, со опис за ефикасна употреба на сите човечки ресурси во организацијата, како и развој на програмскиот управување в) застапување и лобирање на национално и примерно ниво за ратификација на Конвенцијата за Правата на Детето и да се овозможи јавна поддршка за својата мисија д) олеснување на основањето и можноста за регионални и национални мрежи.

Мисијата на Меѓаши гласи “ Првата детска амбасада во светот Меѓаши ги застапува и заштитува правата на децата , поттикнува одговорно родителство и почит на детската личност, го зајакнува граѓанското движење за правата на децата, детското учество и се залага за функционалност на институциите во најдобар интерес на детето. Меѓаши го промовира мировното образование , развивајќи активно граѓанство засновано на принципот на ненасилство и ги негува раличностите и еднаквите можности за сите”. Додека пак Визија на Меѓаши е “Поправеден свет за секое дете”²⁷

Од оваа глава може да се заклучи дека Секундарната превенција настојува да го дијагностицира но и третира неприфатливото однесување пред тоа да ескалира, или да се развие во потешки или сериозни облици на престап. Целта е да се спречат овие деца да продолжат по таков пат. Многу често овие деца им се познати на полицијата и на центрите за социјална работа и често овие деца доаѓаат од маргинализираните заедници или други општествено исклучени групи или пак припадници на етнички заедници.Секундарната превенција содржи регулативи посветени на ваквата

²⁷<http://www.childrensembassy.org.mk/>

категорија на деца во неколку области, и тоа: образованието; здравството, центрите за социјална работа; полицијата; локалната заедница. Во република Северна Македонија постои и Државниот совет за превенција на детско престапништво е формиран во декември 2009 година од страна на Собранието на Република Македонија и од тој период до денес активно ги извршува своите надлежности согласно Законот за правда за децата. Членовите во Државниот совет се професионалци, стручни и научни работници, вработени во државни и јавни установи, приватен сектор или претставници на граѓанските здруженија. Голема улога во заштита и промоција на правата на децата во Република Северна Македонија има првата детска амбасада Меѓаши. Имено, Меѓаши се залага за почитување на детската личност преку почитување на детските права, застапување на детските интереси, поврзување на децата од различни средини и ги збогатува нивните животи со активности кои го прават детството сигурно и творечко. Ова резиме би го завршил со сугестија до институциите на државата да вложуваат повеќе во човечки ресурси кои ќе бидат задолжени за заштита и промоција на детските права, бидејќи законската рамка како таква не претставува проблем, туку проблемот е спроведување на истата.

Глава IV: Меѓународните норми за заштита на децата, со посебен осврт на децата во ризик

Со оглед на тоа дека децата се оние кои продолжуваат да го водат и развиваат светот, постојат и меѓународни норми кои се посветени на заштита на децата и детските права се со цел низ детството истите да се изградат како спремни и здраворазумни луѓе на кои понатаму останува светот. Во оваа глава конкретно ќе се задржиме на анализа на Конвенцијата за права на детето усвоена на Генералното Собрание на Обединетите Нации со резолуција 44/25, од 20 Ноември 1989 година. Стапила на сила на 2 Септември 1990, согласно со членот 49.

4.1 Конвенција за правата на детето

Во 1993 година Конвенцијата беше ратификувана и во нашата земја, а во 2003 година следеше ратификацијата на двата факултативни протоколи. Со ратификацијата на Конвенцијата и на нејзините факултативни протоколи, Владата на Република Македонија се обврза да обезбеди исполнување и заштита на правата на децата.

Кога станува збор за заштита на децата во ризик, конвенцијата содржи неколку членови за заштита на таквата категорија на деца. Член 19 Конвенција за правата на детето: Државите членки ги преземаат сите соодветни законодавни административни социјални и образовни мерки поради заштита на детето од сите облици на физичко или ментално насилство, повреди, или злоупотреби, занемарувања или немарен однос, малтретирања, или експлоатации, вклучувајќи ја и сексуалната злоупотреба, додека за него се грижат родителите, законските старатели или некое друго лице на кое му е доверена грижата за детето. Таквите заштитни мерки по потреба треба да ги опфатат ефикасните постапки за установање на социјалните програми за обезбедување и поддршка на детето и на оние на кои им е доверена грижата за детето како и другите облици за спречување, утврдување, пријавување, проследување истрага, постапување и следење

на случаите на овде наведеното малтретирање на детето и по потреба обраќање до судот.²⁸

Наредните неколку членови кои ги предвидува Конвенцијата се однесуваат на децата лишени од нивната средина, посвојувањето, како и право на детето на повремена проверка на неговиот третман. Па така Член 20 Конвенција за правата на детето определува дека:

1. Детето кое привремено или трајно е лишено од семејната средина или на кое, во негов најдобар интерес, не му е дозволено да остане во тој круг има право на посебна заштита и помош од државата.

2. Државите членки, во согласност со своите национални закони, обезбедуваат алтернативно грижење за таквото дете.

3. Таквата состојба, покрај другото, треба да го опфаќа сместување во друго семејство, кафалах според исламското право, усвојување или, ако е неопходно, сместување во соодветна установа за грижа на децата. При разгледувањето на решението треба да се обрне должно внимание и врз фактот дека е пожелно задржување на континуитет во одгледувањето на детето, како и во етничкото, верското, културното и лингвистичкото потекло на детето.²⁹

Во поглед на посвојувањето Член 21 Конвенција за правата на детето гласи: Државите членки кои признаваат или дозволуваат систем на усвојување обезбедуваат најдобрите интереси на детето да бидат пресудни и:

(а) Обезбедуваат усвојување на детето да одобрува само надлежниот орган кој, во согласност со соодветниот закон и процедурите и врз основа на сите релевантни и сигурни информации, утврдува дека усвојувањето се дозволува со оглед на положбата на детето во врска со родителите, роднините и со законските старатели, и по потреба, дека заинтересираните лица свесно даде согласност за усвојување врз основа на таквиот совет кој може да биде потребен.

²⁸ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, член 19.

²⁹ Ibid, член 20.

(б) Признаваат дека меѓудржавното усвојување може да се смета како алтернативна можност за грижа за детето, ако детето не може да се смести во друго семејство или да биде усвоено или ако за него не може да се води грижа на погоден начин во земјата на неговото потекло.

(в) Обезбедуваат детето на кое се однесува меѓудржавното усвојување да ужива заштита и стандарди еднакви на оние кои постојат во случајот на усвојувањето во рамките на една земја.

г) Ги преземаат сите соодветни мерки, во случај на меѓународно усвојување, сместувањето за последица да нема неоправдана финансиска корист на оние кои во тоа не учествуваат.

д) Ги унапредуваат, каде што е тоа погодно, целите на овој член со заклучување на билатерални или мултилатерални аранжмани или спогодби, и настојуваат, во тие рамки, сместувањето на детето во друга земја да го извршат надлежните органи или тела.³⁰

Кога станува збор за правото на детето на повремена контрола на неговиот третман Член 25 Конвенција за правата на детето гласи: Државите членки го уважуваат правото на детето кое надлежните органи го згрижиле поради старателство, заштита или лекување на неговото физичко или ментално здравје, на периодични проверки на лекувањето што му се обезбедува на детето, како и на сите други околности од значење за неговото згрижување.³¹

Конвенцијата за правата на детето содржи и член кој се однесува на децата бегалци. Член 22 Конвенција за правата на детето: Државите членки преземаат соодветни мерки на детето кое бара статус на бегалец во согласност со соодветниот меѓународен или национален закон и процедурите без оглед на тоа дали детето е во придружба на своите родители или на некое друго лице или не, за да му овозможат да добие заштита и хуманитарна помош во остварувањето на правата на човекот или за хуманитарните прашања чии членки се споменатите држави. За таа цел државите членки ако сметаат дека е соодветно учествуваат во сите напори на Обединетите нации и на другите

³⁰ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, члњн 21.

³¹ Исто така, член 25.

надлежни или невладини организации кои соработуваат со Обединетите нации со цел да се заштити и да му се овозможи на таквото дете и да се најдат родителите или други членови на семејството на детето бегалец поради набавување на информации неопходни за спојување со неговото семејство. Во случај кога не можат да се најдат родителите ниту другите членови на семејството на детето му се пружа еднаква заштита како и на сите други деца кои постојано или привремено се лишени од семејниот круг од било која причина како што е тоа наведено во оваа Конвенција.³²

Член 23 Конвенција за правата на детето се однесува на правата на децата со пречкиво развојот, па така Државите членки признаваат дека детето со ментални или физички пречки во развојот треба да ужива целосен и достоинствен живот, во услови со кои се обезбедува неговото достоинство, се поттикнува самостојноста и се олеснува активното учество на детето во заедницата. Државите членки го уважуваат правото на детето со пречки во развојот на посебна нега и ќе ја поттикнуваат и обезбедуваат помошта на детето кое за тоа ги исполнува условите и оние кои се одговорни за грижење за него, а за која е поднесено барање зависно од расположивите средства и која одговара на состојбата на детето и на условите на родителите или на другите лица кои се грижат за детето. Уважувајќи ги посебните потреби на детето со пречки во развојот, помош во согласност со точка 2 се дава бесплатно секогаш кога е тоа можно, имајќи ги во вид финансиските средства на родителите или на другите лица кои се грижат за детето, и е така замислена детето со пречки во развојот да има ефикасен пристап и да добива образование, обука, услуги на здравствена заштита и рехабилитација, подготвување на што поцелосна општествена интеграција и личен развој на детето, вклучувајќи го културниот и духовниот развој. Државите членки во духот на меѓународната размена ја унапредуваат размената на соодветни информации во областа на превентивната заштита на здравјето и во медицинското психолошкото и функционалното лекување на детето со пречки во развојот, вклучувајќи го ширењето и достапноста на информациите во врска со методите

³² Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, член 22

на обуката со цел да ги подобрат своите искуства во тие области. За таа цел особено внимание им се посветува на земјите во развој.³³

Член 30 определува дека во оние држави во кои постојат етнички, верски или јазни малцинства или лица од автохтоно потекло, детето кое му припаѓа на таквото малцинство или е од автохтоно потекло не смее да биде лишено, во заедница со другите припадници на групата, од правото на својата култура, исповедањето на своја вера и вршењето на верските обреди или на употребата на својот јазик.³⁴

Државите членки му го признаваат правото на детето на одмор и на слободно време, на игра и рекреација кои одговараат на возраста на детето и слободно учество во културниот живот и во уметноста. Државите членки го почитуваат и го унапредуваат правото на детето за целосно учество во културниот и во уметничкиот живот и го поттикнуваат давањето на соодветни и еднакви можности за културни, уметнички, рекреативни и слободни активности. (член 31).³⁵

Конвенцијата определува заштита на децата и во поглед на експлоатацијата на трудот на детето. Па така членот 32 вели дека државите членки му го признаваат правото на детето на заштита од економска експлоатација и работа врз дејности кои можат да бидат опасни или да му го попречуваат образованието на детето или да му штетат на здравјето, односно на неговиот физички, духовен, морален или социјален развој. Државите членки преземаат законодавни, административни, социјални и образовни мерки за примена на одредбите на овој член. За таа цел, а имај и ги во предвид соодветните одредби на другите меѓународни инструменти, државите членки посебно:

- Ја одредуваат минималната старост за вработување.
- Го обезбедуваат регулирањето на работно време и условите за работа.
- Одредуваат со соодветни казни или други санкции да се осигури ефикасната примена на одредбите на овој член.

³³ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, член 23.

³⁴ Ibid, член 30

³⁵ Ibid, член 31

Државите членки се обврзуваат да го заштитат детето од сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба. Во таа цел државите членки посебно ги преземаат сите соодветни мерки за спречување:

- На наведување или присилување на детето во незаконските сексуални активности.
- На експлоататорско користење на децата во проституцијата или во незаконски дејства.
- На експлоататорско користење на децата во порнографски претстави и списанија.

Државите членки ги преземаат сите соодветни национални, билатерални и мултилатерални мерки за спречување на насилно подведување, продажба или трговија со деца во било која цел и во било кој облик. Државите членки го штитат детето од сите облици на експлоатација штетни за детето.³⁶

Член 37 е посветен на физичката тортура на детето.

Државите членки се обврзуваат :

- (а) Ниедно дете да не биде изложено на мачење или на свирепи, нечовечки или понижувачки постапки или казни. Смртна казна и доживотна робија без можност за пуштање на слобода не може да се изрече за кривични дела кои ги направиле лица помлади од осумнаесет години.
- (б) Ниедно дете не може да биде лишено од слобода незаконски или самоволно. Апсењето, притворот или затворот за детето мора да биде во согласност со законот и да се користи само како последна можна мерка и за најкратко можно време.

³⁶ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, лкен 32

(в) Со детето лишено од слобода да се постапува со почитување на достоинство на човечката личност, како и со замање во предвид потребите, за лице од неговите години. Секое дете лишено од слобода се одвојува од возрасните, освен ако на се смета дека тоа е во најдобар интерес на детето и има право да одржува контакт со своето семејство преку писма и посети освен во ислучителни случаи.

(г) Секое дете лишено од слобода има право на итна правна и друга соодветна помош, право пред судот или пред друг надлежен независен и непристрасен орган да постави прашање за законитоста за лишување од слобода како и право на итна одлука за тоа прашање.³⁷

Државите членки се обврзуваат да ги почитуваат и да обезбедат почитување на правилата од меѓународното хуманитарно право кои се применуваат врз нив во вооружените судири, а кои се однесуваат на детето. Државите членки практично ги преземаат сите изводливи мерки лицата кои уште немаат наполнето петнаесет години на живот непосредно да не учествуваат во судири. Државите членки се воздржуваат од регрутирање во вооружените сили на лица кои уште немаат наполнето петнаесет години на живот. При регрутирањето на оние лица кои имаат наполнето петнаесет години на живот, но не осумнаесет, државите членки настојуваат да им дадат предноста на постарите. Во согласност со обврските врз основа меѓународното хуманитарно право да го штитат цивилното население во вооружените судири, државите членки практично ги преземаат сите изводливи мерки за да обезбедат заштита и грижа за децата погодени во вооружениот судир. Државите членки ги преземаат сите соодветни мерки за подобро физичко и психичко закрепнување и за социјална реинтагација на детето кое е жртва на некој облик на занемарување, експлоатација, злоупотреба, мачење или некој друг облик на свирепо, не хумано или понижувачко постапување или казнувања, или вооружени судири.

³⁷ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, член 37.

Таквото закрепнување и реинтеграција се одвиваат во средината која го поттикнува здравјето, самопочитувањето и достоинството на детето. (член 39)³⁸

Конвенцијата за правата на детето пак, се смета за устав на детските права. Таа во себе содржи регулативи кои се посветени на регулирање на секоја можна ситуација во која може да се најде едно дете. Конвенцијата содржи сугестии и препораки до државите потписнички на истата кои се од огромна важност за самите нив се со цел заштита на најранливата категорија во општеството а истовремено и најважна а тоа се децата.

³⁸ Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН, член 39.

Заклучок

Најважниот период во животот на човекот несомнено е детството или периодот на малолетство во кој се поставуваат основните темели на човековата личност кои понатаму ќе го пратат до крајот на животот. Па така, ите како е важно како малолетното лице ќе го помине овој период од животот бидејќи истото понатаму ќе има позитивни но и негативни последици врз самата личност но и врз општеството генерално. Во овој дел од истражувањето ќе ги презентирам сите заклучоци кои ги стекнав истражувајќи ја оваа тема.

Најпрвин, поимот дете е регулиран во Конвенцијата за права на детето усвоена на Генералното Собрание на Обединетите Нации со резолуција 44/25, од 20 Ноември 1989 година. Стапила на сила на 2 Септември 1990, согласно со членот 49 и истата е ратификувана во законодавството на Република Северна Македонија во 1993 година, а во 2003 година беа ратификувани и нејзините два протоколи. Според Конвенцијата на правата на детето дете се подразбира секое човеково суштество кое не навршило осумнаесет години од животот, доколку, врз основа на закон кој се однесува на детето, полнолетството не се стекнува порано. Во позитивното право на Република Северна Македонија, поимот дете е определен во Законот за правда за децата. Имено, во член 19 од истиот закон, став 1, алинеа 1 се определува дека дете е секое лице на возраст до 18 години.

Што се однесува на определување на поимот дете во ризик, истиот е регулиран од страна на Законот за правдата за децата. Па така дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите, односно старателите, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како

сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело. Дете во ризик до 14 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години. Дете во ризик од 14 до 18 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години.

Во поглед на положбата на децата во Република Северна Македонија, главниот збор го имаат неколку закони чии норми се посветени на децата како генерална категорија а понатаму и на нормите кои се посветени на децата во ризик, а тоа се Законот за Семејство, Законот за Правдата за децата и Законот за Заштита на Децата.

Па така законот за Семејство определува дека Детето има право да биде издржувано од своите родители, да биде згрижено да биде заштитен неговиот живот и здравје, да биде оспособено за самостоен живот и работа, да му се обезбедат оптимални услови за негово воспитување, школување и стручно оспособување зависно од условите на семејството. Ако тоа го бараат интересите на детето, родителите можат да го доверат детето на чување и воспитание на трето лице или да го сместат во соодветна установа. Ако родителите или родителот кој сам го врши родителското право од оправдани причини подолго време одсуствуваат од местото на живеење и со себе не ги водат децата, децата можат да ги доверат на чување и воспитание на друго лице. Доколку центарот за социјална работа таквото сместување претходно го одобри. Ќе се смета дека одобрување е дадено доколку во рок од 30 дена по поднесување на барањето центарот за социјална работа не донесе решение.

Законот за заштита на децата пак, во себе содржи норми кои директно се однесуваат на заштитата на децата односно содржи норми со кои се забрануваат одредени дејствија кои би се извршувале над децата се со цел здрав раст и развој на истите.

Така, овој закон ги забранува сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба на децата (вознемирување, детска порнографија, детска проституција), насилно подведување, продажба или трговија со децата, психичко или физичко насилство и малтретирање, казнување или друго нечовечко постапување, сите видови на експлоатација, комерцијално искористување и злоупотреба на децата со кои се кршат основните човекови слободи и права и правата на детето. Понатаму Се забранува злоупотреба на децата поради политичко или верско организирање и дејствување. Се забранува вклучување на деца во вооружени судири и нивно регрутирање во единици кои изведуваат воени и други дејствија. Се забранува секаков вид на директна или индиректна дискриминација и малтретирање во остварување на правата и облиците на заштита на децата.

Кога станува збор за регулирање на положбата на децата генерално но и децата во ризик на меѓународно ниво, неприкосновена е тука Конвенцијата за правата на детето која во себе содржи кристално чисти норми или суестии кои државите кои ја ратификувале истата треба да ги применат во праксата односно во регулирање на животот на децата во нивните земји. Конвенцијата определува дека државите членки ги преземаат сите соодветни законодавни административни социјални и образовни мерки поради заштита на детето од сите облици на физичко или ментално насилство, повреди, или злоупотреби, занемарувања или немарен однос, малтретирања, или експлоатации, вклучувајќи ја и сексуалната злоупотреба, додека за него се грижат родителите, законските старатели или некое друго лице на кое му е доверена грижата за детето. Државите членки признаваат дека детето со ментални или физички прачки во развојот треба да ужива целосен и достоин живот, во услови со кои се обезбедува неговото достоинство, се поттикнува самостојноста и се олеснува активното учество на детето во заедницата. Државите членки го уважуваат правото на детето со пречки во развојот на посебна нега и ќе ја поттикнуваат и обезбедуваат помошта на детето кое за тоа ги исполнува условите и оние кои се одговорни за грижење за него, а за која е поднесено барање зависно од расположивите средства и која одговара на состојбата на детето и на условите на родителите или на другите лица кои се грижат за детето.

Ниедно дете да не биде изложено на мачење или на свирепи, нечовечки или понижувачки постапки или казни. Смртна казна и доживотна робија без можност за пуштање на слобода не може да се изрече за кривични дела кои ги направиле лица помлади од осумнаесет години. Ниедно дете не може да биде лишено од слобода незаконски или самоволно. Апсењето, притворот или затворот за детето мора да биде во согласност со законот и да се користи само како последна можна мерка и за најкратко можно време. Со детето лишено од слобода да се постапува со почитување на достоинство на човечката личност, како и со замање во предвид потребите, за лице од неговите години. Секое дете лишено од слобода се одвојува од возрасните, освен ако на се смета дека тоа е во најдобар интерес на детето и има право да одржува контакт со своето семејство преку писма и посети освен во ислучителни случаи. Секое дете лишено од слобода има право на итна правна и друга соодветна помош, право пред судот или пред друг надлежен независен и непристрасен орган да постави прашање за законитоста за лишување од слобода како и право на итна одлука за тоа прашање.

Во Република Северна Македонија голем придонес кон заштита на правата на децата во ризик имаат невладините организации, конкретно Првата детска амбасада Меѓаши која од 1992 година успешно се грижи за почитување на правата на децата како и заштита на децата во ризик.

Во текот на ова истражување дојдов до заклучок дека пишаните норми во позитивното право во Република Северна Македонија, како и пишаните норми на меѓународно ниво не преставуваат проблем во положбата на децата во ризик, бидејќи истите содржат целосни норми кои ги опфаќаат сите категории на деца. Проблемот кој се појавува во врска на положбата на истите е практиката односно однесувањето на државата спрема децата во ризик.

Како прва точка на мојот заклучок на претходното тврдење е проблемот со децата од Ромска припадност. Иако Конвенцијата како и домашните норми определуваат еднаквост на сите деца и забрана за дискриминација, сепак децата од ромската припадност во поголем обем се дискриминирани, па така според мене државата треба повеќе да се залага за оваа категорија на деца преку кампањи за забрана за дискриминација и

подобрување на јавната свест во општеството во врска со ова прашање. Кога станува збор за децата Роми, иако стратегијата за превенција во делот на образование предвидува подобрување на образованието преку превземање на одредени мерки, истата не ги спомнува и децата од ромската припадност за кои факт е дека во нашата држава не добиваат соодветно образование а во голем обем не добиваат никакво образование. Па така ите ако е потребно државата да донесе, и не само да донесе, туку и да спроведе стратегија за интеграција на децата од ромската заедница во образовниот систем а со тоа и интеграција во општеството.

Како наредна сугестија која би сакала да ја напоменам на крајот на ова истражување е зголемување на улогата на Народниот правобранител во поглед на заштита на правата на децата. Извештајот за работата на народниот правобранител од 2019 година содржи статистички податоци кои се однесуваат на заштита на децата од страна на институцијата Народен правобранител.

Имено во графата на преставки кои се однесуваат на децата стои дека само 7.12 проценти од преставките се однесуваат на правата на децата што е релативно мал процент, но во споредба со претходните години, радува фактот што овој процент е зголемен скоро за двојно. Во графата за деца и лица со посебни потреби, стои дека за 2019 година поднесени се само 24 преставки односно 0,70 проценти што преставува поразителен факт па така во иднина сметам дека работата на народниот правобранител потребно е повеќе да се фокусира на децата како генерална категорија а со самото тоа и на децата во ризик.³⁹

Заштитата на правата на децата е од огромно значење не само за нив туку и за целото општество, па така обврска на секоја држава е да ги примеува во целост сите оние норми кои се наоѓаат на хартија. Не само да ги применува туку и да ги унапредува со што децата би се разивале во здрави личности, следствено на тоа општеството во здраво општество.

³⁹ Народен правобранител на Република Македонија. 2016. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитување, унапредување и заштита на човековите права и слободи за 2015 година. Скопје: Народен правобранител. http://ombudsman.mk/MK/godishni_izveshtai.aspx

“Човековите права започнуваат со правата на детето. Општеството што ги почитува човековите права на децата, со генерации ќе стане општество што ги почитува и правата на човекот”.

Користена Литература

Учебници, монографии, статии, научни трудови

- Акциски план за деца на улица 2013 – 2015. Скопје: Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија. <http://mtsp.gov.mk/dokumenti.nsp>x
- Бужаровска, Г.Л, Нанев, Л, Кашевалиска о. Кривично постапување спрема децата во ризик и во судир со законот, Скопје, 2015 година.
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2014 година. Доставен на увид до Здружението ХОПС – Опции за здрав живот Скопје. Скопје: Државен совет за превенција на детско престапништво на РМ.
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2015 година. Доставен на увид до Здружението ХОПС – Опции за здрав живот Скопје. Скопје: Државен совет за превенција на детско престапништво на РМ.
- Годишен извештај за работата на државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво за 2019 година, Државен совет за превенција на детско престапништво, Скопје 2020.
- Децата и младите во ризик во Република Македонија Рамноправни членови на социјалната држава или категорија за креирање фиктивни политики?, Аница Димовска, Скопје, 2016
- Д-р Мицковиќ Дејан, д-р Рисов Ангел, Семејно право, Стоби трејд, 2015;
- Д-р Мицковиќ Дејан, *Семејството во европа XVI-XXI век*, Блесок, 2008;

- Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, пријавени, обвинети и осудени полнолетни сторители на кривични дела и деца во судир со законот, 2017, 2017 и 2019 година.
- КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД НА ЗАКОНОДАВСТВОТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И КОНВЕНЦИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО Министерство за правда на Република Македонија Скопје, мај 2010
- Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година
- Народен правобранител на Република Македонија. 2016. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитување, унапредување и заштита на човековите права и слободи за 2017 година. Скопје: Народен правобранител. http://ombudsman.mk/MK/godishni_izveshtai.aspx
- Народен правобранител на Република Македонија. 2016. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитување, унапредување и заштита на човековите права и слободи за 2018 година. Скопје: Народен правобранител. http://ombudsman.mk/MK/godishni_izveshtai.aspx
- Народен правобранител на Република Македонија. 2016. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитување, унапредување и заштита на човековите права и слободи за 2019 година. Скопје: Народен правобранител. http://ombudsman.mk/MK/godishni_izveshtai.aspx
- Хаџи Василев, М., *Семејно право*, Студентски збор, Скопје, 1990;

Закони

- Европска конвенција за заштита на човековите права, Генерално собрание на Обединетите нации, Рим, 4 Ноември 1950 година.
- Закон за семејство, пречистен текст, Сл. Весник на Р. Македонија, бр. 153, 20.10.2014 година.
- Закон за правда за децата, Сл. Весник на РМ бр. 148, 2013 година
- Закон за заштита на децата, Сл. Весник на Р. Македонија, бр. 23 од 2013 година.
- Закон за вонпарнична постапка, Сл. Весник на РМ, бр.09 од 18.01.2008 година;
- Конвенција за правата на детето, резолуција 44/25, 20 Ноември 1989г., Генерално собрание на ООН
- Кривичен законик, пречистен текст, Сл. Весник на Р. Македонија бр. 19 од 30.03.2004 година.
- Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво, Државен совет за превенција на малолетничко престапништво, 2010 година
- Устав на Република Македонија, Собрание на Република Македонија, 17. 11. 1991 година.

Интернет извори

- <https://akademik.mk/>
- <https://enoc.eu/>
- <https://www.pravdiko.mk/>
- <http://www.pravo.org.mk/>
- <http://www.jumcsrskopje.gov.mk/sluzba-deca-vo-rizik>
- <http://www.childrensembassy.org.mk/>
- <https://www.unicef.org/>
- <http://dspdp.com.mk/>